

Літаратурная Беларусь

Выпуск №1 (161)
(студзень)

Змест

ПРОЗА: апавяданне Міхася ЗІЗЮКА «Дзе сэрца ў кабанчыка» ..... с. 2
 ПАЭЗІЯ: «Усё па крузе...», новыя вершы Васіля ЗУЁНКА..... с. 3
 ЧЫТАЛЬНЯ: урывак з аповесці Віктара САЗОНАВА «Сумная гісторыя»..... с. 4–5
 ШКАЛЯРЫЙ: чарговыя апавяданні з будучай кнігі Уладзіміра АРЛОВА і Паўла ТАТАРНІКАВА «Айчына: малюнічая гісторыя»..... с. 6–7
 ПЕРАКЛАД: нізка вершаў украінскага паэта Васіля ГАЛАБОРОДЗЬКІ «Залатыя збаночкі груш» ..... с. 8
 ДЗЕЦЯМ: вершы Уладзіміра СІЎЧЫКАВА і апавед Святланы ВАРОНІК «Новае слова»..... с. 9
 КРЫТЫКА: Васіль ЖУКОВІЧ пра «гаючую прозу» Міколы ІЛЬЮЧЫКА ..... с. 10
 ДРУК: агляд ЛеГала новага нумара часопіса «ДЗЕСЛОУ» ..... с. 11
 СВЕТ: навіны замежнага літаратурнага жыцця..... с. 12

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org

novychas.by

Такім застаўся

Віктар НЕСЦЯРОВІЧ

За десятигоддзі жыцця мне выпадала сустракацца, мець зносіны з многімі выдатнымі людзьмі з ліку літаратараў, пісьменнікаў і паэтаў. Самыя блізкія адносіны склаліся з Нілам Гілевічам, земляком па Лагойшчыне, якую маю права называць сваёй другой радзімай.

Пазнаёміўся з ім і блізка сьшоўся з першых месяцаў вучобы ў БДУ. Добра помніцца, як ранній восенню пяцьдзесят першага года выпраўляліся мы ў прыгарадны калгас – дапамагаць выбіраць бульбу. Працавалі добрага паўдня, пасля чаго вярталіся ў вёску, дзе чакаў падрыхтаваны дбайнымі гаспадынямі сытны абед. Вольнага часу хапала, значную частку яго праводзілі ў сельскім клубе, дзе рыхтавалі сваю мастацкую самадзейнасць. На канцэрце незадоўга да ад'езду Ніл прачытаў свой верш, прысвечаны вяскоўцам, асабліва шчырыя радкі адрасаваў жанкам, якія па-мацярынску дбалі пра нас, часовых пастаяльцаў. Там жа, «на бульбе», Ніл Сымонавіч даверліва прызнаўся мне, што да яго болей чым прыхільна ставіцца адна наша аднакурсніца, і спытаў, што я наконт гэтага думаю. Мне заставалася толькі парадавацца за пачутае, што я і выказаў перапоўненаму шчасцем сябру. Закаханай пары нашы аднакурснікі, асабліва дзяўчаты, употай зайздросцілі і верылі, што справа ідзе да шлюбу. Так яно пазней і сталася.

Летам пяцьдзесят сёмага года, знаходзячыся на радзіме ў горадзе Беразіно, я атрымаў ад Ніла пісьмо такога прыкладна зместу: бяры, маўляў, лыжку-кружку і прыезджай на наша з Нінай вяселле. Запрашэнне я прыняў з пачуццём радасці і ў вызначаны час выправіўся ў дарогу, трапіў без малейшага спазнення на вясельную бяседу. Сядзець за сталом выпала побач з ганаровым гасцем-пісьменнікам Іванам Навуменкам, нашым выкладчыкам літаратуры і куратарам групы, якога мы ўсе вельмі паважалі. Трымаўся Іван Якаўлевіч у застоллі па-простама, прапаноўваў раз за разам дасціпныя тосты.

Назаўтра вяселле працягвалася ў Нілавай Слабадзе, у ба-

Ніл Гілевіч з пачынаючымі паэтамі ў студэнцкім калектыве. Справа налева Рыгор Барадулін, сядзяць Кастусь Цвірка, Алесь Рыбак, Генадзь Бураўкін, Анатоль Клышка. Аўтар успамінаў стаіць злева. 1954 г.

цькоўскай хаце. Весаляў усіх Нілаў дзядзька Аляксандр, гарманіст-самародак, вяселун і жартаўнік.

Калі надышоў час разыходзіцца і гасці вызначыліся з начлегам, Ніл прапанаваў мне: «А мы з табой, браце, пераспім у прыдатнай пуныцы, на сене». Спалася нам у тую ноч не горш, чым на якіх ложках.

Праз год мне стала вядома, што ў Гілевічаў нарадзіўся сын, і я не мог не павіншаваць іх з такой шчаслівай падзеяй. Прыехаўшы ў Мінск, падаўся на вуліцу Кузьмы Чорнага, дзе Гілевічы на той час займелі кватэру. Ніл Сымонавіч прыняў маё шчырае віншаванне, запрасіў да стала. Праз колькі хвілін да нас далучылася шчаслівая Ніна Іванаўна, прыгубіла кілішак. Пасядзела крыху, падзялілася са мной сваімі ўражаннямі ад паездкі ў Балгарыю. І калі я сказаў, што мне пара выпраўляцца да сястры, на вуліцу Чкалава, Ніл сказаў: «Куды ты пойдзеш, начуй у нас, месца хопіць». І я, падзякаваўшы, прыняў ягоную прапанову. Іхняга сына, названага Сяргеем, я пабачыў, падрослага, падчас адпачынку на возеры Нарач, дзе Гілевічы праводзілі свой вольны час. Ніл Сымонавіч пахваліўся, што сын праяўляе вялікую цікавасць і любоў да акаляючай прыроды. А

таму і невыпадкова, што ён пасля заканчэння школы і ўніверсітэта паступіў у аспірантуру, атрымаў званне кандыдата біялагічных навук, уладкаваўся на працу ў інстытут Нацыянальнай Акадэміі Навук. Пры чарговым наведванні Ніла Сымонавіча я застаў яго сына ў пярэднім пакоі, калі той рыхтаваўся да выхаду. Звярнуў увагу, што Сяргей увесь удаўся ў бацьку.

На малой Нілавай радзіме, у вёсцы Слабада, мне выпадала бываць шматразава, заходзіць да яго блізкай радні. Гасцінна сустракала мяне яго старэйшая сястра Ліна Сямёнаўна, якая з універсітэцкім дыпломам (а вучылася яна завочна на філфаку БДУ) многія гады настаўнічала ў Гайненскай школе. Там жа, у Слабадзе, займеў сваё дачнае месца малодшы брат Аляксандр, які доўгі час служыў у авіяцыі і выйшаў у адстаўку ў званні маёра. На бацькавай сядзібе

астаяваўся як дачнік і другі Нілаў брат, Мікалай, беларускі пісьменнік, вядомы чытачам пад псеўданімам Мікола Гіль.

Аднойчы, калі я разам з напарніцай, займаючыся зборам экспанатаў для раённага музея, завітаў у Слабаду, на вясковай вуліцы сустрэў Мікалая Сымонавіча. Пасля прывітання ён мяне проста ашаламіў, сказаўшы: «А ў нас, браце мой,

такая бяда». У мяне міжволі вырвалася: «З Нілам што здарылася?» Мікола вымучана прызнаўся: «Ніл, слава богу, жывы і здаровы, толькі Ніна цяжка хварэе, баюся, што невылечная яна». Зайшлі, запрошаныя, у хату, паслухалі сумную споведзь паніклага Мікалая Сымонавіча.

Праз нейкія месяцы два прачытаў у газеце «Літаратура і мастацтва» некралог-спачуванне, адрасаваны Нілу Гілевічу з выпадку напатакаўшага яго вялікага гора – заўчаснай смерці жонкі Ніны Іванаўны.

Боль страты самага дарагога чалавека Ніл Сымонавіч праз усе астатнія гады насіў у сваім сэрцы. Кожны раз пры наведванні яго звяртаў увагу на партрэт, на якім яна, Ніна Іванаўна, такая, якой была ў далёкія студэнцкія гады.

Ягоную адзіноту развейвалі шматлікія блізкія для яго людзі з ліку творчай інтэлігенцыі. Ледзь не штодня наведвалася малодшая сястра Святлана, якая жыве ў Мінску. Сам ён апошнія гады не выходзіў з дому: быў слабы на ногі.

Вечарам сакавіцкага дня я пачуў сумную вестку аб смерці Ніла Гілевіча. Назаўтра ж паехаў у Мінск, каб развітацца з адышоўшым у небыццё. У храме на Нямізе каля ягонай труны выказаў спачуванні Нілавым сваякам. Пра ўсенароднае прызнанне аднаго з класікаў айчынай літаратуры сведчыў бясконцы паток людзей, якія ішлі з букетамі ў руках, каб аддаць даніну павагі славу таму сыну беларускай зямлі...

Бацькоўская хата

Дзе сэрца ў кабанчыка

Міхась ЗІЖУК

Бабуля Алена ішла сама не свая. От жа нядоля, от жа трэба было нарабіцца. От, мабыць, насніла сёння. Прысніла ўначы, што некалькі пачварных пацукоў круцяцца каля хаты. Круцяцца, пысамі сваімі вусатымі вынюхваюць нешта. А яна гоніць іх са двара, гоніць. Ды пацукі не ідуць. Вось і насніла. Гэта ж заўчора дамовілася з Сашам Саволікавым, што заколе кабанчыка. Той адказаў, як заўсёды, калі перакуліць сто грамаў:

— Гут, Алена Іванаўна, зробім як мае быць! У суботу ранічкай чакай.

Яна ўжо і сыну ў Мазыр патэлефанавала, і дачцэ ў Гомель. Прыедуць у нядзельку, забяруць і сальца, і мяска, і паляндвічкі. Ды і кілбаскі паспее зрабіць. Ат, хай унукі паласуюцца. Бо што яны ў тым горадзе?.. Ядуць гэту хімію. А ў яе ўсё сваё, кабанчыка карміла толькі мукой з бульбачкай, ды малачка падмешвала. Добры кабанчык, спраўны, хлёбаў, аж вушы цяляпаліся, папраўляўся хутка.

Ну во, дамовілася з Сашам. Сёння зайшла, а яго няма.

— Ох, бабуля Алена, бяда. Забрала Сашу ночку хуткая. Дрэнна яму зрабілася ўначы, скруціла яго. Я вызвала хуткую. Прыехалі, забралі. Кажуць, што на апендыцыт падобна. Мо і рэзаць будуць, — са слязьмі ў голасе паведаміла яго жонка Таня.

От жа нядоля, што рабіць? Пайшла да Вані Пракопчыкавага. А той заняты. Сёння дзвух свінак, казаў, б'е: у Волі Апанававай ды Ніны Хуцыкавай. Яно і зразумела. Снежань. Усе ўзяліся да Каляд калоць свіней. Бульбы няшмат, на маладых парасят каб хаця хопіла. Да таго ж вёска не вельмі такая ўжо і вялікая. Такіх спраўных байцоў во толькі двое: Саша ды Ваня. А так — у каго гаспадара няма, а дзе адно трутні, што гарэлку жлукцяць, а свінча не разбяруць. Нехта на працы...

Вось што цяпер рабіць? Гэта, каб не патэлефанавала Марыйцы ды Паўліку, то, мо, і нічога. А то тыя ўжо ехаць сабраліся. Ды і кабанчыка звечара амаль не карміла. Як выходзіла, вярнуў зранку лычом дзверы. Вось і йшла бабуля Алена сама не свая. Ішла па рыпучым снезе, глядзела пад ногі, разважала сама з сабою. І ледзьве не сутыкнулася нос у нос з Пецем Гаўрылькіным. Пеця, худы і нядошы, з рабаціннем на твары, год каля сарака, вядомы ў вёсцы сабутэльнік і хаўруснік, працаваў толькі тады, калі ўз-

думаецца, ад учарашняга яшчэ нічога не паспеў выпіць. Унутры ўсё круціла, нос свярбеў, вочы касавурыліся.

— О, Алена Іванаўна! Што гэта з вамі? Перад сабой нічога не бачыце. Ці да мужчын сталі заляцацца? То я не стары яшчэ. Магём, — нязграбна паспрабаваў пажартаваць Пеця.

— Эх, Пецечка, мне не да жартаў. Якія мужчыны ў мае гады... Жыў бы мой Ваня, ці ж быў бы ў мяне такі клопат, — паскардзілася бабуля Алена.

— А што здарылася, Іванаўна?

— Дык во, бяда, Пецечка. Гэта ж дамовілася з Сашам Саволікавым, каб кабанчыка забіць. А яго хуткая забрала ўначы. Таня кажа, што апендыцыт. І Ваня заняты. Я ўжо і дзеткам паведаміла, што кабанчыка закалю, заўтра прыедуць. І што мне рабіць? — развяла рукамі бабуля Алена.

— Хм, то не бяда, Іванаўна. Я тых кабанчыкаў заваліў — огого. Швагер мой, Калян, не раз дапамагаў. Так што вы толькі загадайце!

— Праўда, Пецечка? — узрадавана пляснула рукамі бабуля.

— Ты не хлусіш?

— Што вы, Іванаўна. Калян пацвердзіць. Во, пару тыдняў назад маёй цётцы Сцепанідзе свінню забілі. Вы ж яе ведаеце, у Выселках жыве. Так што мы да абеда справімся, — як бы запэўніваючы яе, Пеця так лягнуў далонню ў свае худыя, кашчавыя грудзі, што аж закашляўся,

Праз паўгадзіны ў двор бабулі Алены зайшлі Пеця і Калян. Калян, заўсёды няголены, чырванатвары мужчына, у адрозненне ад Пеці, нідзе не працаваў. Але заліць за каўнер умудраўся, нейкім дзіўным чынам, штодзень. І пажадана яшчэ з раніцы. Таму, толькі ўвайшоўшы на падворак, ён заявіў:

— Яно б і па сто грам не пашкодзіла. А то што ж калоць на сухую, не тое сальца будзе!

— Так, так, — заківаў Пеця, — вы ж разумееце, Іванаўна.

Іванаўна разумела. Таму яна не пярэчыла, а вынесла з хаты запыленую пляшку вясковай самагонкі, два кілішкі, дзве лусты хлеба, некалькі скрыдлікаў леташняга сала ды міску храбусткіх салёных агуркоў.

— То будзь здарова, Іванаўна, — Пеця з Каляном кульнулі па кілішку.

— Добра пайшла, халера, ага, — раззадорыўся Калян, — давай яшчэ па адной.

Бабуля Алена нядобра пакасілася, але змаўчала. Байцы кульнулі яшчэ па разу.

— Надвор'е някепскае, эх, — хакнуў Пеця, — морозік слабенькі, снегу падкінула. Харашо...

— Ага, сама кабанчыка калоць, — пагадзіўся Калян, — ну, давай яшчэ па адной.

— Што ж вы, хлопчыкі, — ужо залавала бабуля Алена, — працаваць прыйшлі ці гарэлку піць?

— Іванаўна, бог троіцу любіць, — умольна загаварыў Ка-

скавурыўся на Пецю і Каляна, сярдзіта тыцнуў лычом у загадку і гучна рохнуў.

— Ого! — працягнуў Калян і прысвіснуў. — Дык тут жа нашмат болей, як дзвесце кіль... А вы казалі... Уга, завалі гэтага дыназаўра...

— Нічога, — бадзёра гукнуў Пеця, якому хмель ужо добра цюкнуў у галаву. — Справімся. Ты толькі добра трымай вяроўку. Я яго торкну — ён і пікнуць не паспее.

Кабанчык не хацеў здавацца. Ён нібы зразумеў, што жыццё пад пагрозай, і замітусіўся па хлевушку, прадчуваючы нядобрый намеры мужыкоў.

— Дзюдзька, дзюдзька, — склаў пальцы Калян, падзываючы кабанчыка, — не бойся, ідзі.

Але той баяўся. Ён не даваўся Каляну. Пеця палез дапамагаць, але і ён не змог злавіць кабанчыка. Адно толькі паваліўся і выпачкаўся ў гной. Байцы аж узапрэлі, ганяючы бедалагу, пакуль бабуля Алена не прынесла свінчаку гасцінец. Яна падсунула парсюку вядро, і той задаволена зацмокаў. А Калян у той момант паспеў прасунуць пятлю пад заднюю нагу. Сілком кабанчыка выштурхалі на вуліцу. Ён сярдзіта рохкаў, круціў лычом ды павіскаваў. Пеця піхаў яго ў азадка.

— Усё, давай, — загадаў Пеця і схопіў ахвяру за пярэднюю нагу.

Калян падсёк кабанчыка і пацягнуў вяроўку. Вяроўка напялася. Парсюк заваліўся на спіну і заверашчаў на паўвёскі. Дружна, як па камандзе, забрахаці сабакі. Парсюк затурзаўся з усіх сіл, стараючыся вызваліцца. Пеця выхапіў швайку правай рукой, левай трымаючы кабанчыка за нагу. Заліхваці асядлаў яго і раптам разгублена павярнуўся да Каляна:

— Слухай, а дзе ў яго сэрца? З якога боку, га?

— У ср...цы! — рыкнуў Калян. Яго твар пачырванеў ад натугі. — Бі хутчэй, бо доўга я не ўтрымаю гэтага быка.

Пеця, не доўга думаючы, усадзіў швайку пад правую лапчатку. Кабанчык заверашчаў так, што Пеця з Калянам, здавалася, аглухлі. Ён тузануўся яшчэ мацней, падскачыў і вырваўся з-пад Каляна. Калян спрабаваў схопіць вяроўку, ды дзе там... Кабанчык замітусіўся па надворку, разварочваючы ўсё на сваім шляху. Вось загрымелі ведры з вадой, тазы, за імі паляцеў на зямлю ўслон з мешанкаю для каровы, мех з мукою ля ганку. Хрупнуў кол, што трымаў вяроўку з развешанай бялізнай...

Бабуля Алена паспела схвацаць ў хлёў, да каровы. Адзінае, што аказалася прыадчыненым, — веснічкі на вуліцу. У іх і кінуўся парсюк.

Гучна рохкаючы, ён пратараніў брамку, зваліў яе набок і з віскам панёсся па вуліцы. За ім цягнулася вяроўка і ружовы след на снезе. Следам, мацюкаючыся адзін на другога, спышаліся Пеця і Калян. А ўжо недзе адзаду войкала і галасіла бабуля Алена. За кабанчыкам закруціліся, ашчэрыўшы зяпы, суседскія сабакі. Уся працэсія панеслася па нешырокай і

заснежанай вясковай вуліцы. У вокны, сям-там, выглядалі здзіўленыя твары. Сёй-той, адзеўшыся, выйшаў на вуліцу. Запалоханы да смерці кабанчык імчаў як алімпійскі чэмпіён. У Каляна і Пеці амаль не было шанцаў дагнаць яго. Але, на бяду парсюка, насустрач яму, з суседняй вуліцы, выехаў трактар з прычэпам сена — і закрыў дарогу. Той ледзь не тыцнуўся носам у страшнае грукатлівае жалеза і павярнуў ад страху назад. Сілы ды імпэт яго аслаблі, бег ён ужо не так хутка. На паўдарозе Пеця з Каляном зляўчыліся схопіць за вяроўку.

— Трымай, хутчэй трымай! — сярдзіта крычаў Калян. — Я сам буду валіць яго!

Пеця залыпаў вачыма і затупаў на месцы, цягнучы вяроўку. Неяк яны ўжоўзлі кабанчыка. Калян выхапіў прыхопленую з сабой швайку і ўсадзіў парсюку пад левую лапчатку. Бедалага зноў заверашчаў, растрывожыўшы цяпер ужо ўсіх сабак на вёсцы, затурзаўся і стаў аціхаць. З паўхвіліны кабанчык яшчэ спрабаваў адолець нечаканую навалу, шкроб заднімі нагамі, спрабаваў вішчаць, але дарэмна.

— Ну, кажысь, усё, — выцер змакрэлы лоб Пеця. — От здаровы, халера.

— Ён не такі здаровы, як ты ёлуп! — вылаяўся Калян. — Што, з глузду з'ехаў? Лупіш у правы бок.

— Ды гэта я, нешта, разгубіўся, — спрабаваў апраўдвацца Пеця, — папутаў, дзе правы, дзе левы бок.

— А воеццы, а людцы, што ж гэта робіцца! — загаласіла падаспелая бабуля Алена.

— Ціха, Іванаўна, — абарваў яе Калян, — давай санкі, ды пацягнем кабанча на падворак. Нечка тут шпіктаклоў разводзіць...

За гэты час ледзьве не паўвёскі высыпала на вуліцу. Бабуля Алена па дарозе паспела паскардзіцца сям-таму з аднавяскоўцаў пра здарэнне. Любая навіна хутка разносіцца па вуліцы, а ўжо гэтакая... Даведаўшыся, многія сабраліся пазубаскаліць. Такого на вёсцы не помнілі: каб гэта кабанчык уцёк з-пад швайкі ды за ім ганяліся па вёсцы!.. Таму, калі Пеця і Калян цягнулі кабанчыка на санках, іх суправаджалі гучны смех, рогат і кіпны:

— Гэй, як дзік? Мо яшчэ жывы?

— Ага, торкні яму швайкай пад зад, гы-гы-гы.

— Ды не, у яго ж сэрца з правага боку, ха-ха-ха.

Сцяўшы зубы ды згорбіўшы плечы, тыя моўчкі цягнулі санкі пад рогат аднавяскоўцаў. Хмель, збольшага, паспеў прайсці. І адчуванні былі не самыя прыемныя. Ды назад нічога не вернеш...

З таго часу па вёсцы і пайшла гуляць пагалоска пра сэрца ў кабанчыка. Калі хто-небудзь занадта «зарываўся», паводзіў сябе вельмі самаўпэўнена, не ведаючы добра таго, што трэба рабіць, у яго пыталі:

— Пачакай, браток. А ты хоць ведаеш, дзе сэрца ў кабанчыка?

Фота www.oka.fm

Ледзьве не паўвёскі высыпала на вуліцу. Бабуля Алена па дарозе паспела паскардзіцца сям-таму з аднавяскоўцаў пра здарэнне. Любая навіна хутка разносіцца па вуліцы, а ўжо гэтакая... Даведаўшыся, многія сабраліся пазубаскаліць.

— кхе-кхе, у мяне дома і швайка ёсць, і лямпа. Дык што, зваць Каляна?

— Заві, Пецечка, заві, даражэнькі. Я тады пабягу рыхтаваць усё, што патрэбна, — шчаслівая бабуля Алена паімчала дахаты.

Па праўдзе кажучы, Пеця сам не закалоў яшчэ ніводнага кабанчыка. Дапамагаў не раз, даводзілася, а калоць не калоў. Ды выпіць надта хацелася. Зробяць, што там кабанчыка заваліць... А разабраць швагер дапаможа. З такімі думкамі Пеця паспяшаў да Каляна.

лян, — мы па кропельцы, і ўсё.

Яны кульнулі яшчэ па «кропельцы». У пляшцы засталася меней паловы. Бабуля Алена выхапіла недапітую пляшку з рук і панесла ў хату. Пеця і Калян са шкадаваннем паглядзелі ўслед.

— Добра, дзе кабанчык? — рушыў наперад Калян, трымаючы ў руках вяроўку. — На колькі кіль пацягне, Іванаўна?

— Ды невялічкі, Колецка, невялічкі. Мо кіль сто пяцьдзесят будзе. Спакойны такі, рахмань, — затупала наперадзе старая.

Кабанчык не чакаў гасцей, а гаспадыню з вядром. Таму ён

Усё па крузе...

Васіль ЗУЁНАК

На спачын...

Дзе рака гайдала плёсы,
Стыне хвалісты шурпак,
Ледзяную корку носам
Выпрабоўвае шчупак.

Пад вярбою заінелай
Вір суняў свой калаўрот,
І крынічка анямела —
Як вады набрала ў рот.

А першы снег...

А першы снег —
як першы дзень тварэння:
Усё без нараджэння і старэння,
Усё адвечнае і вечнае.
І ўсё
Такім датклівым і бяспрэчным
стане...

І невядомасць у душы нясём,
Што знікне ўсё
і ў вечнасці растане.

Як першы снег...

Зімовая рыфма

Слова бяздумнай снежкай
Цаляе ў сэрца зімы,
І ў пушчу, цераз паплавы,
Туды, дзе зімуюць грамы,
Рэха завейнаю сцежкай
Коціцца без галавы.

Усё па крузе...

Бяда: няма задзірыстай зімы, —
Лясы хірэюць і рыхлеем мы.
Слабее гарт у немачы адліжнай,
І ў абалоні раскісаюць стрыжні.

Не звездаўшыя духу маразоў,
Не ў зруб вянцы, а так — адзін назоў:
Як хлеб ацеслівы, марнуецца бявенне,
Не абяцаючы ад халадоў збавення.

Усё ў прыродзе йдзе па крузе тым:
Цяпло марозам творыцца крутым.

***

У сэрцы кваліцца апошня крывінка,
А ў снах — з-пад снегу —
дыхае травінка...

***

Да зорак вечар адчыняе дзверы, —
Гуртуецца касмічная сям'я.
Лячу туды — і сам сабе не веру:
Я пабрацім там ці выгнаннік я?

Былі і да мяне такія ўчора
І заўтра будуць...

Ды на той мяжы
Што скажуць мне ці ўжо казалі зоры?
Ці я раней за іх у свеце жыў?
Ці я забыў што і ніяк не ўспомню?..

А неба ўсё трымае на замках
І на мяне глядзіць халоднай поўняй
Са спачуваннем, — як на дзівака...

Ну што ж: дзівак, —
Няхай і так.
А ўсё ж цікава: зоркі, што над хатай,
Вяшчуюць мне
Знікненне

Ці пачатак?..

Не трымай...

Вясна, — перасяленне душ
З турмы халоднага чакання.
Вясна, — прылёт і звеставанне...
І волю крылаў не паруш.

Як божы дар яе прымай.
Адолей дзён цераспалосіцу.
Калі душа ў нябёсы просіцца —
То адпусці і не трымай.

Як органы...

Суняліся зімы скавышы,
Сонцам шкляцца аконныя рамы.
А са стрэх — ледзяшы, ледзяшы, —
Як органы ў вясновых храмах.

Наваселле

Мы са шпаком замочвалі шпакоўню, —
З усходам сонца ўсім было па поўнай,
Налітай да краёчкаў, звонкай песні.
Яе мы шчодра кожнаму паднеслі:
Частуйцеся!..

А вы — не каштавалі?
Ні кропелькі?!

Ну, значыць, вы праспалі...

Дзве прыказкі

Хіба пачыналася Русь з Масквы?
Адкуль той маскоўскай флюгер,
Што першародства вяшчуніць правы
З дамескам імперскай патугі?

Вякоў татара-мангольскі замес
Не гасне ў дзяжы славянскай:
Форма — ноў хаў, да бляску! — а змест —
З водарам выпечкі ханскай.

Спялілася семя не век і не два,
Пратручвалася ў накаленнях...
Аднак Русь ёсць Русь.
А Масква ёсць Масква —
Няма ні Дняпра, ні ў Дняпры
Хрышчэння.

І першародства, ні даць ні ўзяць, —
Яно гісторыяй не прадаецца...
Тады ў першаўладцы сябе навазяць
Выйсце адзінае застаецца.

І перша-чыноўны ва ўсім і наскрозь,
І перша-саюзнік ратны,
І перша-сябра, і перша-госць,
І перша-крэўнік братні,
І перша-пакутнік за ягамосць,
І перша- ва ўсім астатнім...

Калі сядзіць у цябе на куце,
П'е за здароўе і хваліць стравы,
Дружбы густыя сеці пляце,
Каб слугавала ўпраўна.

Калі ж надарыцца быць бядзе,
Падказвае прыказка добрыя дзверы:
Язык да Кіева давадзе,
А вась Масква і слязам не паверыць...

***

Паэзія?
Гэта хто?
(Хто — а не што!)

Гэта я —
Жыцця трагічным гарэзнікам.

Гэта я —
Астатняе ўсё за бартом.

Я п'ю —
Астатняе ўсё ў выцвярэзніку...

Паэзія?

Гэта не толькі я —
Гэта сусветная наша містэрыя.

Кожны з існых са мной на паях,
І кожны ў мяне ў падмастэр'ях.

Як свет ёсць свет,
Так кожны ў тым свеце паэт.
У тым, а не ў гэтым.

У гэтым: трымайся не стаць
У геніяў раць
Разменнай манетай.

«Не служывы
Ў свеце нажывы?!» —
Сумненнямі аблажылі...

І з каранямі вырвалі?..

А паэзія?!
Як зоры прываражылі:
Я з ёй — у выраі.

Паэзію
Бог у тварцы прыняў —
Зямное да неба выйсце нам.
Хто ў свеце ілжывым ёй раўня?
Толькі яна —
Ісціна.

Сцяна

Фарысеі! Замаўзалеена
Ўся гісторыя вамі ў труну.
Ад цара Майсея да Леніна
Вы ўзвялі вашай праўды сцяну.

Каб не мог мне аднойчы пабачыцца
Сэнс наіўны: «А што там за ёй?»,
Каб стаяла яна наглядчыцай
Паміж небам маім і зямлёй...

Ты прыйшла...

Юнай іспанцы, якая ўлюбёна вывучыла
беларускую мову, піша на ёй вершы, —
словы з іх прамяняцца тут паэтыч-
нымі святлінкамі...

Год — дзве тысячы дзевятнаццаты,
Нумар часопіса — першы:
Паэтычная каранацыя —
Дэманструюць дзяўчаты вершы.

Гэта ў іх задума такая?
Ці проста выпадак з хітрынкай:
То верлібрам, то рыфму гукаюць
Дзве Вольгі і Кацярына.

І — «няўзнак»: «Я прыйшла з ніадкуль...» —
А дакладней сказаць: прыляцела —
Беларусі дажджынкаю на шчаку —
Эспіноса Руіс Анхела.

«Я прыйшла з ніадкуль мімалётным
святлом,
І раптоўнай натхнёнаю думкай,
Лёгкім подыхам, сном — я прыйшла
з ніадкуль:
Уся вечнасць адным пацалункам...
.....
Я прыйшла з ніадкуль —
і твой дождж палюблю,
Тваю цемру, балота, туманы...
Вось адзіны мой грэх:
я прыйшла з ніадкуль,
Пакахала цябе я зарана...»

Ты прыйшла —
Беларускай зямлі паслужыць,
Ты прыйшла да першаасновы —
Каб забыўлівым сцвердзіць:
«Беларусь будзе жыць...
...там, дзе памяць, дзе мова...»

Ты прыйшла —
У стыхіі марскоў з-пад крыла,
«Нібы з грому», — як водгулле
землятрусаў...
Чыстакроўнай іспанкай з табою прыйшла

Беларуская мова да нас, беларусаў.

Дабратворнай хай будзе дарога твая —
Не пытайся: «Дазволь мне застацца...»
Ты на покуць прыйшла — не ў парозе
стаяць.
Ты нам крэўная — што тут пытацца!..

Пачувайся, Анхела, — свая між сваіх!
Добры знак над тваім прышэсцем!..
І пабольш бы даў Бог нам іспанак такіх —
З-пад Гародні, з-пад Менска, Бярэсця!..

Час адыходзіць...

Час адыходзіць, забіраючы ўсё сваё, —
Барахло: прызначэнні, абранні,
Вокліч гісторыі: «Ё-маё!..
Пад пыху мужоў на тэлеэкране,
І абяцанні шчодрых зязюль,
Калі ні капейкі ў кішэні,
І заляцанні двухногіх казуль,
І школьнай задачы рашэнне,
І спадзявані новых сустрэч,
І спачуванні даўно мінулых,
І самавар — пенсіійную рэч —
Са ступай і таўкачом агулам,
І абшарпаных дарог сакваяж,
І неруш грыбоў у мінулым леце,
І сувенірны разбіты муляж,
І недапітую пляшку ў буфеце... —

Усё заграбае час, —
Як злодзеі, шануючы вас...

А што ж застаецца мне?
Ці час і мяне не міне?..

Маўчанне... — такі адказ.
Не думае час пра нас...

Прабачэнне

Такое больш не здарыцца павек.
Не зразумець: ці страціў, ці знайшоў.
Жыццём пакліканы аднойчы чалавек —
Узяў і адегукнуўся. І прыйшоў.

І то — быў я. З надзеяй на мяне
Жыццё глядзела ў будучынь сваю...
Прабач, жыццё, што па тваёй цане
Не разлічыўшыся, перад табой стаю...

Для паўтарэнняў не даецца шлях...
Прабач, жыццё, што я ў цябе гасціў,
Раскашаваў на дармавых паях...
Прабач, жыццё... А зараз адпусці...

***

Крадком, крадком
Надозір
За радком.
Саступкі не маю —
А раптам ды злаўлю!..

Аб велічы

Хто малы, хто вялікі, не дзелячы,
Жывём без пакут аб велічы.
Жывём не дзеля прыліку,
Жывём, бо нас Бог паклікаў.
Жывём, лёс лагодзячы скрушны,
Адолеваем час завірушны.
Жыць напаказ не ўмеючы,
Не тоім зайздрасці велічным.
Жывём суседзям не ў піку,
Між злых не стаім на ўліку.
Закон у нас непарушны:
Няпомслівы і вялікадушны.
Жывём жыццю не ў пазыку.

І тым народ наш вялікі.

Новаму высакоснаму году

Хай будзе высакосны
Не косны і не посны,
Для праўды — бацька хросны,
Не ўскосны, не адносны —
Галосны ды не злосны.
Хай будзе ён укосны,
Хай будзе хлебасосны,
І росны, і не млосны, —
Высокі высакосны!

Віктар САЗОНАЎ

Сумная гісторыя

Урывак з аповесці

У белым, як Паўночны полюс, пакоі дзесяць на дванаццаць метраў маўкліва і стомлена стаяла такое ж белае, нібы Паўднёвы полюс, інваліднае крэсла. Яно было абцягнутае пшчотнай, тонкай, мяккай, далікатнай і добра апрацаванай скурай, таксама белае, і нахабна, як вульгарная жанчына ў кампаніі падвыпітых і ўзбуджаных мужчын, размяшчалася пасярэдзіне пакоя, нібыта падкрэслівала тым сваю значнасць і запатрабаванасць у гэтай абмежаванай белымі сценамі прасторы.

Інваліднае крэсла сваёй дасканаласцю і прадуманасцю рознастайных электрамеханічных прыладаў адразу з першага ж позірку выдавала кошт самага шыкоўнага і дарагога лімузіна, на якім могуць сабе дазволіць ездзіць толькі кіраўнікі краін, уладальнікі буйнога бізнесу, мільярдэры, дыктатары, босы мафіёзных структур і іншыя фартовыя бандыты. Ну, а ўзроўнем камфорту і ўтулкам тое крэсла, здавалася, перавышала свежыя дзіцячыя памперсы, якія толькі што купленыя ў бліжэйшым супермаркеце і яшчэ не распакаваныя. Хоць па настрой, калі настрой бывае ў крэслаў, яно нагадвала старую, ужываную, паламаную і выкінутую на вайсковы склад для ўтылізацыі салдацкую табурэтку. Зрэшты, падобны кантраст знешняга выгляду і настрою быў не толькі ў інваліднага крэсла.

Сам пакой быў настолькі белы, светлы і чысты, што сваёй дагледжанасцю выклікаў нейкую навіслую над душой таямнічасць і трывогу, якія ў сваю чаргу абуджалі ўнутраныя страхі, нібыта тут знаходзіцца добра прыбранае месца жудаснага злачынства. І нават спакойныя твары навукоўцаў мінулага, якія ў выглядзе партрэтаў віселі на сценах у белых рамках, ні на ёту не змяшалі тых трывожных пачуццяў.

Акрамя партрэтаў бездакорную роўнасць адной са сцен парушаў светлы кандыцыянер. Больш белы пакой, акрамя пералічаных, не засмечвалі аніякія неадушаўленыя прадметы. Нават пылу не было. Усё стэрыльна, як у аднаразовым шпрыцы да пачатку яго выкарыстання.

Вось у гэтым крэсле, якое яўна было зробленае ўручную нейкім таленавітым майстрам, задуменна і хмурна сядзеў у самоце стомлены і сумны розум. Прынамсі так, і толькі так ён сам сябе характарызаваў, той розум.

А што яму, ён жа тут галоўны! Розум, усё ж, а не дрэнны з-пад плоту! Як хоча, так і характарызуе сябе. Гэта ён тут усё зробіў згодна са сваім светапоглядам.

І пакой, і ўсё ў пакоі, і ўсё вакол пакою ў радыусе трыццаці пяці хвіліннага ходу яго крэсла на электрычнай цязе. І як загадаў, так і будзе! Гэта ён, той розум, сам вырашыў, што ён чысты, глабальны і касмічны... І голы, што бізун на дажджы...

Насамрэч гэты канкрэтны розум быў не такі ўжо і голы, як той змоклы бізун. Зусім не быў падобны на бізун. А ў дадатак гэты розум меў сваю ўласную чарапную каробку. Чалавечую. І ў ёй ён і размяшчаўся шчыльна і ўтульна, як яму і належыць ад прыроды, у матэрыяльным увасабленні, у выглядзе самых звычайных мазгоў з тымі двума паўшар'ямі, карой, падкоркай і ўсялякімі іншымі рэчамі, пра якія звычайныя людзі і не здагадваюцца. Хоць мазгі, ці, прынамсі, іх падабенства, ёсць у кожнага.

Ну чалавек як чалавек, мужчына, худы, на выгляд гадоў пад пяцьдзясят, з невялічкім хвосцікам у якіхсьці з пакоў ад гэтай лічбы, з гладка паголенымі ўпалымі і тонкімі шчокамі, апрануты ў светлы, але не зусім белы гарнітур і снежна белую кашулю, каўнер якой далікатна абдымаў і пасля плаўна спаўзаў паверх камізэлькі пад акуратна зашпілены пінжак.

Вось толькі самы звычайны на першы погляд чалавек не пагаджаўся з такой прымітыўнай трактоўкай яго вялікай персону як самага звычайнага чалавека! Ён сам сябе лічыў у першую чаргу розумам! У другую чаргу таксама розумам! Гэтак жа, як і ў трэцюю, чацвёртую і пятую...

Прычым розумам геніяльным. Адным з самых геніяльных, а можа і самым-самым...

Злева ад інваліднага крэсла і свайго гаспадара ў тым крэсле маўкліва ляжаў пародзісты сабака, аргенцінскі дог, белы, з пастрыжанымі вушамі і з белым нашыйнікам. Нашыйнік

Ён геній! І толькі так ён мог раскрыцца ў сваёй геніяльнасці, як раскрываецца лотас ад промняў ранішняга сонца. Ён геній! А геніям дазволена ўсё, у тым ліку і грэблівае стаўленне да звычайных смяротных! Нават калі яны яго сябры.

упрыгожвалі заклёпкі і шыпы з бліскучага металу. Хутчэй за ўсё срэбраныя. А што?! Гэта ж дарагі сабака, пародзісты! Такого і срэбрам упрыгожыць не шкода.

— Толькі дасканалы мозг і працаздольнасць, адданасць сваёй ідэі і самаахварнасць могуць прывесці да патрэбнага выніку, — прабубніў уладальнік белага крэсла, белага кабінета, белага сабакі і сабакага нашыйніка з срэбнымі заклёпкам і шыпамі. — Ёсць толькі мозг. Усё астатняе — гэта дадаткі да яго, задача якіх карміць і перамяшчаць свайго ўладара ў прасторы туды, куды яму трэба, а таксама выконваць усе яго загады і капрызы...

Пасярэдзіне пакоя нясмела прыслухоўваўся да яго слоў пад-

Фота www.can.com

пёрты бакавінамі інваліднага крэсла шырокі стол, які сваім снежным колерам не псаваў агульнай гармоніі белага. Злева ад кампутарнага экрана ў беспарадку нахабна і вульгарна раскінуліся некалькі аркушаў паперы з надрукаваным тэкстам. Сярэдзіну стала займаў ужо акуратна складзены невялічкі стос паперы, на верхнім аркушы якога ляжала чарнільная ручка «Паркер» з залатым пяром. Адзіны чорны прадмет у пакоі, калі не лічыць тэксту на самой паперы.

А там, на верхнім аркушы, няроўным, як курыца нагара, але дастаткова разборлівым і чытальным почыркам знайшлі сабе месца пакуль што толькі два кароткія радкі:

«Каханая Наташа!

Я паміраю...»

Радкі яўна ні эстэтычна, ні паэтычна не падабаліся іх аўтару, таму далейшае стварэнне тэксту было часова спыненае на асэнсоўванне гэтых двух радкоў і на іх рэдактарскае паляпшэнне.

— Ніколі не думаў, што гэта будзе так цяжка, — прашаптаў мужчына ў прастору і цішу белага пакоя.

Прашаптаў ён гэтыя словы па-ангельску, хоць незакончаны тэкст на аркушы быў беларускамоўным.

Чалавек адкінуўся на крэсле і паглядзеў у столь. Белы колер столі быў маўклівы і халодны, і не збіраўся дапамагчы чалавеку з тэкстам. Чалавек перавёў позірк на сабаку, але зразумеўшы, што ў гэтай справе і сабака не памочнік, глянуў на сцены.

Сонечнае святло ранняй восені нахабна залівала іх залацістымі хвалямі праз шкляное акно, на якім не было ні жалюзі, ні занавесак. Нічога не было.

— Гэта ўсё казкі пра душу, пра несмяротнасць, і ўвогуле пра ўсё! Ёсць толькі мозг, — зноў парушыла безмацаўную цішыню белага пакоя істота, якая называла сябе розумам. І дадала: — Вось толькі ён, мозг, і можа забяспечыць чалавеку несмяротнасць! Толькі ён! Ён...

Другая жывая ў гэтым пакоі істота ад чалавечага голасу крыху расплюшчыла вочы і ледзьве бачна павяла правым белым вухам убок інваліднага крэсла. Але праз імгненне, пераканаўшыся, што трывога была надуманай, і вочы і вуха вярнула ў ранейшы стан.

Задуменны чалавек у інвалідным крэсле левай рукой неахайна націснуў на адзін са шматлікіх гузікаў на электроннай панэлі свайго сядалішча, і адна з белых сцен паслухмяна расчыніла такога ж белага колеру дзверы, якія да гэтага моманту нават заўважыць было цяжка. Дакладней, рассунула іх. А ў праёме застукала па светлай падлозе тонкімі абцасамі маладая жанчына ў белым медыцынскім халаце.

— Слухаю вас, прафесар, — сказала яна роўным, выразным і прыемным голасам. Хоць прамаўляла з прыкметным акцэнтам, не зусім правільна выгаворваючы некаторыя ангельскія словы.

Візуальна маладая жанчына гадоў дваццаці нічым не саступала хараву свайго голаса. Нават сабака паглядаў на яе неяк не так, як на іншых наведнікаў. Яе цёмныя, густыя, доўгія і бліскучыя валасы, лёгкая смугласць скуры, густоўна кранутыя чырвонай памадай невялічкія пухлыя вусны ды іншыя далікатныя жаночыя рысы ледзьве не сіметрычнага аблічча, гэтак жа, як і акцэнт, выдалі ў ёй нараджэнку адной з краін Лацінскай Амерыкі. Статная, хоць і не высокая фігура з усімі належнымі выпукласцямі толькі дапаўняла прыгажосць яе твару. Спакойная, цвёрдая і ўпэўненая паходка сведчыла пра прывілеяванасць яе ў гэтым пакоі.

Жанчына паслухмяна выпрасталася перад чалавекам у

крэсле і цяплява чакала ад яго загадаў.

— Марыя, ты была калі-небудзь закаханая ў мужчыну? — спытаў чалавек, які велічаў сябе розумам.

— О, прафесар, што значыць — ці была?! Я і цяпер закаханая, — спакойна адказала жанчына.

— І хто гэты шчаслівец?

— Гэта мой жаніх з Венесуэлы. Праўда, мы даўно не бачыліся, але стэлефануёмся кожны дзень. Ён пакуль што не можа атрымаць легальнай мажлівасці эміграваць у Злучаныя Штаты да мяне. Бо мае не самае лепшае мінулае ў сябе на радзіме. Цэлых дзве судзімасці. Але гэтую праблему мы ўсё ж некалі вырашым, і тады нас чакае законны шлюб і шчаслівая будучыня.

Пасля гэтай кароткай справаздачы мілагучнасць яе голаса ў сценах белага пакоя замяніла трывожная ціша. Марыя цяплява чакала, аніводным рухам або гукам не парушала глыбокай задумлівасці прафесара.

— А ці змагла б ты здрадзіць свайму каханню? — зноў затлела іскарка жыцця ў шэрых вачах прафесара.

— Гэта як? — не зразумела Марыя.

— Проста. Ці магла б ты адрачыся ад свайго кахання дзеля чаго-небудзь іншага. Дзеля чаго-небудзь больш важнага, чым каханне?

— Не, — цвёрда адказала жанчына. — Няма нічога больш важнага, чым каханне.

— Ну так, ну так... А ў мяне было гэтае больш важнае, чым каханне... У мяне яно было... І цяпер ёсць... Я кінуў сваё каханне ў сябе на радзіме, у Беларусі, калі з'езджаў у ЗША. Кінуў, як кепскі гаспадар кідае свайго вернага сабаку, які перастаў быць патрэбным, — патлумачыў ён.

І зноў задумаўся. Цяпер ужо над сказаным. Так яно ўсё і было, як ён распавёў. Ён кінуў сваю дзяўчыну там, на радзіме, як кідаюць цяжкі груз перад тым, як пераплыць імкліваю, шырокую і глыбокую рэчку. Кінуў, каб самому пераехаць праз жалезную заслону Саветаў Саюза сюды, у Злучаныя Штаты Амерыкі, дзе яго далёкія

сваякі маглі ў такім разе пакінуць яму невялічкую прыватную медыцынскую клініку...

Медыцынская клініка! Прыватная!!! Гэта была мара яшчэ да ягонага нараджэння. З ёй ён адбываў свой дзевяцімесячны тэрмін ва ўлонні маці! І нарадзіўся ён з ёй, з той адзінай марай, і можа толькі дзеля яе і нарадзіўся! І дзеля яе, дзеля гэтай белахатнай мары, ён мусіў кінуць і каханне, і сяброўства, і знаёмых...

І меў на тое поўнае права! Так ён думаў. І ў тым быў больш перакананы, чым у стэрільнасці чыстага медыцынскага спірту. Бо ён геній!

Ён не сумняваўся ў тым. Ён геній! І толькі так ён мог раскрыцца ў сваёй геніяльнасці, як раскрываецца лотас ад промняў ранішняга сонца. Ён геній! А геніям дазваляе ўсё, у тым ліку і грэблівае стаўленне да звычайных смяротных! Нават калі яны яго сябры, і нават калі сярод іх ёсць каханая...

Яго тагачасны асяродак, уключаючы і сяброў, і каханую, быў цяжкім грузам... А мэта апраўдана сродкі... Так яго вучылі з дзяцінства... Яшчэ ў савецкай школе так вучылі... І ў сям'і так вучылі...

Ды і сам быў такім вучоным ад нараджэння!

— Ну так, ну так, — задуменна паўтарыў прафесар. — Я хачу параіцца з табой, як з жанчынай. Бо нічога не разумею ў жанчынах. Яшчэ ў маладосці я кінуў сваю адзіную, і больш не меў з вашым полам аніякіх стасункаў. Акрамя працоўных, вядома ж. Таму слаба разумею вашу псіхіку. Не да вас мне было. У мяне была важнейшая задача! Я займаўся навукай.

— Калі я змагу вам нечым дапамагчы, то буду вельмі ўсцешаная з таго, — ветліва адказала жанчына.

Яна ведала, што шэф увесь свой час марнаваў выключна на нейкія медыцынскія псеўдадаследаванні. Яшчэ ведала і тое, што гэты медыцынскі геній, прафесар Міхаіл Шымановіч, таксама, як і яна, эмігрант. А ягоныя даследаванні яна, як шчырая каталічка, лічыла праявай грахоўнай ганарлівасці начальніка. Бо замахваліся тыя даследаванні на самую сутнасць чалавечага стварэння...

Але, нягледзячы на такія глабальныя разыходжанні ў поглядах на навукі і рэлігію, яна яшчэ юнай медсястрой засталася працаваць на яго з дзюво прычын. Па-першае, яе ніхто нікуды не запрашаў. І хоць першай прычынай было цалкам дастаткова, каб застацца працаваць на звар'яцелага генія, сваю непрынцыповасць у важных для каталічкі пытаннях этыкі і маралі яна апраўдвала яшчэ і другой прычынай: у прафесара з яго даследаванняў нічога ўсё адно не атрымаецца. Таму і не грэх яму патакаць, ды й жыць за нешта ж трэба...

Таму лепш дапамагач. Бо ў яе вялікая сям'я ў Венесуэле, якой таксама трэба дапамагач грашыма і якой колькі не прысылай тых грошай, іх усё адно не хапае з прычыны пастаяннага павелічэння сям'і. І адбываецца тое паралельна з павелічэннем Марыіных заробкаў і з такой дакладнасцю, што Марыя ўледзела ў тым нейкую сувязь, якой,

праўда, яшчэ не паспела вытлумачыць.

Там жа, у Венесуэле, бадзьяецца з аднаго месца ў другое ў пошуках сродкаў на пражыццё яе каханы з дзвюма судзімасцямі. І тыя судзімасці — не самае горшае ў яго бурнай біяграфіі. І вось гэтага каханага трэба неяк нелегальным шляхам легальна перацягнуць у Штаты. А на ўсё патрэбны грошы...

Эх, грошы! Не на панэль жа ісці дзеля іх! Ды на панэлі, па праўдзе, яшчэ нікому не ўдалося разбагацець, нават з такімі дасканалымі знешнімі дадзенымі, як у яе...

— Як ты думаеш, ці правільна я раблю, што пішу ліст сваёй былой жанчыне па старынцы ад рукі, а не пасылаю яго, як гэта цяпер прынята, электроннай поштай? — задаў пытанне прафесар Шымановіч.

— Я пакуль што не лаўлю сутнасці праблемы, таму і не бачу розніцы, — шчыра прызналася Марыя.

— А сутнасць такая... Я многа гадоў таму з'ехаў з Беларусі па-англійску, нават не развітаўшыся са сваёй дзяўчынай і не паведаміўшы ёй, што больш мы ніколі не сустрэнемся. А ў беларусаў такія паводзіны лічацца, мякка кажучы, хамствам. Наўрад ці знойдзецца хоць адзін беларус, які возьмецца іх апраўдаць. Можа, толькі за грошы, і то за вочы. Таму я ўпэўнены, што мая былая дзяўчына затаіла на мяне вялікую крыўду. Тым больш, што ў той дзень мы дамаўляліся сустрэцца, і яна хацела мяне парадаваць нейкай прыемнай навіной. Дык вось, з вялікай крыўды яна можа проста выдаліць маё электроннае паведамленне. А папяровы ліст проста адкіне ўбок, а пасля ўсё ж прачытае яго, як астыне ад эмоцый. Як мяркуеш?

— Думаю, вы правільна ўлавілі псіхалагічны момант і ўсё ж такі добра разумеце нас, жанчын. Хоць прыкідваецца, што не, — незадаволенна адказала Марыя, яўна расхвалываная такім цынчным падыходам свайго шэфа хай сабе да былога, але ўсё ж каханага ў мінулым чалавека.

— Не, я добра разбіраюся ў псіхалогіі людзей. Але ў жаночай разбіраюся менш. Катлеты, якія жанчына смажыць свайму мужу, і то больш разбіраюцца ў жаночай псіхіцы, чым я. Хутчэй малпу зразумею, чым жанчыну. Ды і розніцы вялікай паміж імі не бачу...

Шымановіч зноў схваўся ад рэальнасці сам у сябе. Марыя цяплява чакала ягонага чарговага абуджэння. Яно неўзабаве надыхло...

— Зрэшты, я цябе паклікаў не на гэтую тэму паразважаць.

— Слухаю ўважліва.

— Падкажы, а ўжываць у маім лісце да той жанчыны з мінулага слова «каханая» — не будзе перабора?

— Не пішыце ёй гэтага слова, — ледзьве не прастанала Марыя. — Гэта будзе не проста перабор, гэта будзе здэк.

— Ну так, ну так, — задуменна прашаптаў чалавек у крэсле. — Хоць мне цяпер і не да сантыментаў. Я паміраю. Смерць даўно мне глядзіць у вочы і ўвесь час нагадвае, што мае дні лічаныя. Дні заканчваюцца, а справы сваёй я да лагічнага канца не давёў.

Таму трэба тэрмінова і рашуча ўдарыць па абодвух кірунках, прыспешыць завяршэнне справы як найхутчэй, і працягнуць мае дні як надаўжэй. А Наташа — гэта той чалавек, які можа паспрабаваць мяне ўратаваць. Калі захоча, вядома ж. Таму вельмі важна правільна скласці тэкст ліста. Каб яна захацела мне дапамагчы...

Электроннае тابلэ інваліднага крэсла нервова заміргала аранжавай лямпачкай. У такт ёй затросся нейкі прыбор у кішэні Марыінага халата. Сабака і вухам не павёў, паказаўшы сваімі паводзінамі, што даўно звывыкся з такімі гукімі. А вось жанчына ведала, што ёй трэба рабіць. Яе абцасы дробна, але без прыкмет хоць якой панікі, зацокалі па бела падлозе да выхада, а калі з'явілася ля інваліднага крэсла зноў, у руках Марыі быў шпрыц з медычным прэпаратам. Яна ўвела яго прафесару праз катэтар на левай руцэ. Той ветліва падзякаваў.

— Ну вось, — усміхнуўся ён. — Цяпер я дарабляю запланаванае на сёння. І так кожны дзень. І калі ўсё будзе ісці па плане, то мае вынаходніцтвы і я сам маю нейкі шанец калі не на несмяротнасць, то на прадаўжэнне жыцця. А ты верыш у несмяротнасць, Марыя?

— Я веру ў несмяротнасць душы, — праўдзіва адказала жанчына.

Крывая ўсмешка прабегла па схуднелым і бледным твары Шымановіча. Ён адкінуўся на крэсле і зноў на нейкі час заплюшчыў вочы.

Праклятая хвароба забрала шмат сілаў і часу ды не дала завяршыць яго тэарэтычныя даследаванні практычнымі вынікамі на жывёлах. Каб яна сама захварэла, тая хвароба, і здолела ад таго! Трэба спысціцца. Ён ведае, як працягнуць жыццё... на нейкі час...

Марыя цяплява чакала вяртання прафесара ў рэчаіснасць. І, калі ён расплюшчыў вочы, сказала, што чарговая ін'екцыя (невядомага ёй прэпарата, які Шымановіч назначыў сам сабе) будзе праз тры з паловай гадзіны. Зрэшты, электронныя датчыкі на панэлі крэсла і ў яго кішэні не дадуць пра тое збыцца.

— Скажы мне яшчэ... — уздыхнуў прафесар. — Як завучь твайго абранніка?

— Антоніо Кастра, — ганарова адказала жанчына.

— Кастра, — усміхнуўся Міхаіл Шымановіч. — Як лідара кубінскай рэвалюцыі Фідэля Кастра. Мы, выхадцы з СССР, гэтае прозвішча, Кастра, можам спалучаць толькі з імем Фідэля. А тут Антоніо!

— А чаму вы смеяцеся?

— Марыя Кастра... гучыць неяк непрывычна, — упершыню за сённяшняю размову паказаў свае зубы прафесар. — Але ты не крыўдуй... Я не проста так цябе распытваю. Бачыш, злева ад кампутарнага экрана ляжаць паперкі. Гэта варыянты майго пасмяротнага завяшчання. Тваё прозвішча ў тым тастаменце таксама будзе фігураваць.

— Дзякуй, прафесар!

— Няма за што. Ты слухай да канца. Хутка ты станеш такой багатай дамай, што, думаю, зможаш забяспечыць свайго Кастра значна лепш, чым той другі Кастра, каторы Фідэль, забяспечыў

сваю Кубу. І ў Штаты зможаш яго перацягнуць. Ты будзеш такая багатая, што і Фідэля ў Штаты зможаш перацягнуць, калі захочаш, канечне ж. Хоць з магільна дастанеш. Адзіная ўмова: ты мусіш яшчэ год папрацаваць у маёй клініцы, незалежна ад таго, буду я юрыдычна існаваць у такім выглядзе, як цяпер, ці мае цела крэміруюць, а клініка будзе дэ-юрэ належыць іншаму чалавеку ці нават гэтаму вось аргенцінскаму догу.

— З гэтым няма праблем, — здзіўлена адказала жанчына. — Толькі...

— Ніякіх толькі, — перабіў яе прафесар. — Ідзі падрыхтуй маю сустрэчу з гэтым дэбілам Казлоўскім. Як толькі ён з'явіцца, далажы мне.

Высокія абцасы зноў паслухмяна зацокалі да выхада. Дзве пары вачэй, прафесара і сабакі, праводзілі іх. Сабака, праўда, выяўляў цікавасць да ўсёй постаці. Чалавек сачыў выключна за рытмікай туфелек. Але перад самымі дзвярыма іх уладальніца нечакана рэзка разварнула і рашучым голасам спытала:

— Прафесар, а вы ніколі ў жыцці не пашкадавалі, што некалі здрадзілі свайму каханню?

— Не, ніколі, — спакойна праглынуў гэтую дзёрзкасць прафесар.

І дадаў:

— І ніколі не пашкаду.

Белыя дзверы павольна зачыніліся. Прафесар схіліўся над сталом, нервова скамячыў верхні аркуш паперы, на якім спрабаваў нешта напісаць Наташы, і злосна кінуў яго ў сметніцу. Пасля акуратна расклаў перад сабой другі аркуш, задуменна паўглядаўся ў яго белізну, нібыта чакаў, што тэкст сам праявіцца на паперы, і ўзяў «Паркер» з залатым пяром.

«Дарагая Наташа! Хутка мяне не стане на гэтым свеце...»

Але аўтару і пачатак другой спробы свайго літаратурнага тварэння падаўся банальным. Ён рашуча скамячыў і гэты аркуш ды шпурнуў яго на падлогу.

— Ну хто б мог падумаць, што самая важная для чалавецтва справа тармозіцца з-за таго, што адрасат гэтага ліста некалі быў маёй каханай дзяўчынай, — злосна прастангаў ён сабе пад нос. — Ідыятызм! Дэбілізм, ды й толькі! Вар'яцтва! Калі тое каханне было?! Ужо ўсё былём парасло! А працягвае псаваць жыццё...

Прафесар зноў адкінуўся на крэсле і заплюшчыў шэрыя вочы. Ён так яўна ўбачыў малюнак з мінулага, што мог пабажыцца: гэта адбываецца цяпер. Вобразы былога паплылі перад вачыма, і невядома, дзе была рэчаіснасць, а дзе ўспамін...

І пачуў словы, сказаныя каля трыццаці няпоўных гадоў таму...

— Міша! Мішка! Шымановіч! Хутчэй сюды! Ідзі хутчэй сюды... — крычаў яго лепшы сябра і аднакурснік Валерка Зязюля і тупаў нагамі. — Першакурсніцы прыехалі!

— Ты што раскрычаўся? — адказаў тады яшчэ юны і здаровы Міхаіл Шымановіч, студэнт апошняга курса Гарадзенскага медыцынскага інстытута. Самы звычайны савецкі студэнт, хоць і выдатнік...

Ён усе пяць гадоў прасядзеў за падручнікамі і свету Бога не бачыў. І вось ён які, той свет,

аказваецца... Незвычайны... Бо на гэтым свеце стаяла яна ў светлай сукенцы ў зялёны гаршак і трымала ў руках адламаны абцас. Стаяла на адной назе, і гэтая нага сваім другім неадламаным абцасам балюча наступіла яму... на сэрца.

— Наташа, — нясмела агучыла сваё імя дзяўчына...

«Наташа! Піша табе Міхаіл Шымановіч. Узв'язаны, ты яшчэ не забыла. Напачатку маю толькі адну просьбу: дачытай гэты ліст да канца. Я хутка памру, таму можаш маю просьбу лічыць апошнім перадсмяротным жаданнем. Пішу я табе з ЗША, дзе ў мяне вялікі медыцынскі бізнес... Памятаеш, Наташа, як мы марылі з табой пра гэта на ложку ў тваім інтэрнаце?! Дык вось, дзеля здзяйснення гэтых мараў я і выехаў некалі ў Амерыку. На жаль, тады я не змог забраць цябе з сабой. А пасля таго, як Беларусь вырвалася з лапаў СССР і выехаць адтуль стала нарэшце мажлівым, ты была ўжо замужам за гэтым паскудным піжонам Валеркам Зязюлем...

Я зрабіў у медыцыне шмат. Гэта прарыў. Я апярэдзіў час на доўгія гады. І нават тое, што я пакуль жывы, дамогся таксама я. Бо я існую зараз выключна на створаных мной прэпаратах. Яны яшчэ не прайшлі належнай праверкі, каб іх аддаць у вытворчасць, але ў мяне няма часу на гэтыя нікчэмныя праверкі. Ты сама, як медык, ведаеш, колькі трэба часу, каб афіцыйна зарэгістраваць новы прэпарат. Таму, хутчэй за ўсё, гэта давядзецца дарабіць табе.

Але і гэта не галоўнае. Галоўнае, што табе прыйдзецца зрабіць мне аперацыю, якая можа ўратаваць маё жыццё на нейкі кароткі час. Можа і не, але рызыкнучы варта. Гэта для мяне адзіны і апошні шанец. Таксама, як і для маіх медыцынскіх даследаванняў і вынаходніцтваў. Бо гэты кароткі час мне патрэбны, каб дарабіць тое, пра што мы марылі стварыць у медыцыне.

Памятаеш, Наташа, пра што мы марылі ў Горадні? Гэта можа ажыццявіцца. Падрабязнасці не апішаш. Таму ўсё зноў жа пры асістэтай сустрэчы. У Амерыцы ёсць добрыя спецыялісты, якія маглі б тэхнічна выканаць такую аперацыю, але ніхто з іх не возьмецца за яе — з страху згубіць дазвол займацца медыцынай.

Квіток на самалёт і візу, а таксама ўсе грашовыя выдаткі на сабе возьмуць мае людзі. Яны хутка з табой звязуцца.

І вось яшчэ што. Я ведаю, што твой раўнівы муж Валерка Зязюля будзе супраць твайго прыезду да мяне. І нават будзе перашкаджаць гэтаму. Таму паведамі гэтаму прыдурку, што ён пазней таксама прыедзе. Ён будзе тваім галоўным асістэнтам на аперацыі. Але прасачы, каб ён мяне наўмысна не зарэзаў на той аперацыі. І яшчэ паведамі, што незалежна ад таго, як пройдзе аперацыя, вам дастануцца мільёны маіх амерыканскіх даляраў. Бо ўсе, хто будзе ўдзельнічаць у гэтым працэсе, у тым ліку і ты, стануць мільянерамі. Незалежна ад таго, чым усё закончыцца.

Да хуткай сустрэчы, Наташа! Твой Мішка Шымановіч».

Завітаем у вёску

Беларускія вёскі першай паловы XIX стагоддзя, як і гарады, былі непадобныя да сучасных. Апынуўшыся ў роднай вёсцы або ў вёсцы сваіх дзядоў і бабуляў дзвесце гадоў таму, вы пазналі б у лепшым выпадку старадаўнія царкву ці касцёл, а яшчэ, можа, наваколле: рэчку ці возера, зялёную сцяну лесу на даляглядзе або курганы пасярод поля. Усцяж вуліцы стаялі б драўляныя хаты, крытыя саломай, чаротам або дранкай (гонтай). Прайсці па вуліцы ўвесну ці ўвосень, асабліва ў непагадзь, часта можна было не іначай, як трымаючыся за плот. Вясковая вуліца з абодвух бакоў мела драўляныя вароты, якія звычайна не зачыняліся. Пры варотах стаялі павязаныя ручнікамі крыжы...

Уладзімір АРЛОЎ

Добры дзень у хату!

Хаты ў Літве-Беларусі сяляне здавён будавалі з яловых ці хваёвых бярвёнаў. Ніжняе бярвенне ў зрубе — падруба — было дубовае. Падрубы часта клалі на вялікія камяні або на дубовыя калоды. Вакол хаты цягнулася земляная прызба, што бараніла жылго ад холаду і вільгаці. Ганкам нярэдка служылі шырокая пляскастая калода або такой самай формы камень.

Маленькія курныя хаты адышлі ў мінулае. Цяпер дым ад цаглянай, глінабітнай або каменнай печы выходзіў у комін. У хатах з'явіліся сенцы і адзін ці два жылыя пакоі. Падлога была амаль паўсюль земляная ці глінабітная і называлася токам або долам. Ад печы ўсцяж глухой сцяны на вышыні ў палову чалавечага росту цягнуўся пол — спальныя памост. На ім ляжалі напханья сенам ці саломая матрацы-сеннікі, падушкі і поцілкі.

Замест даўнейшых вырабленых скураў ці пухіроў жывёл у невялікіх вокнах з'явіліся шыбы з не надта якаснага шкла з вяцелькавымі разводамі. Добра, калі ў вокны зазірала сонца. А вось у цёмную пару хату крыху асвятляў толькі цёмны агеньчык ад запаленай лучыны.

Ніжэй вокнаў амаль на ўсю даўжыню сцен цягнуліся лавы. З таго кута, дзе лавы сыходзіліся, глядзелі на людзей з-пад столі Ісус Хрыстос з Маці Божай ды іншыя святыя. Абразы з іх выявамі з любасцю аздаблялі ручнікамі-набожнікамі.

Гэтае надзвычай важнае ў хаце месца называлася покуццю. На засланым саматканым абрусам стала, які стаяў на покуці, звычайна пакідалі накрытыя ручніком бохан хлеба. Менавіта на покуці сядзеў за стол гаспадар, калі сям'я абедала або вячэрала. На покуці саджалі і ганаровага гасця.

За сялянскім сталом

Беларусы здаўна займаліся насамперш земляробствам, што давала збожжа. Таму асноўным прадуктам харчавання ў вясцоўцаў быў хлеб з жытняй мукі. У яе часта дамешвалі ячменную, пшанічную, грэцкую ці аўсяную. Апрача хлеба з мукі варылі кашы, рабілі клёцкі, пяклі бліны, а на святы — пірагі.

Сялянскія гароды давалі капусту, буракі, моркву, рэпу. Капусту

варылі, тушылі і квасілі. З буракоў рабілі смачныя халаднікі. Гаспадыні ведалі, што можна прыгатаваць сям'і з бобу і гароху. У XIX стагоддзі на стала пачалі з'яўляцца разнастайныя стравы з невядомай раней бульбы.

Мяснымі стравамі з свініны, ялавічыны, дзічыны сяляне частаваліся пераважна на святы, асабліва на зімовыя, бо перад Калядамі гаспадары калолі веprучкоў. З мяса і вантробаў выраблялі каўбасы, каўбухі (кіндзюкі), сальцісоны. На святочны стол выносілі вяленыя паляндрвіцы і вэнджаныя кумпякі. Ды святы хутка міналіся, і зашчаджаныя каўбасы з салам прыхоўвалі да цяжкой летняй працы: сенакосы, жніва, малацьбы.

Як ні дзіўна, малочных страваў у вёсках спажывалі няшмат. Каровы не давалі вялікіх надояў, а ў статках было нямала валоў. Святочным прысмакам лічыўся высушаны тварожны сыр, куды дадавалі кмен. Такі сыр калолі нажом і давалі дзецям смактаць замест цукера.

Цягам года сяляне трымалі некалькі доўгіх пастоў, калі забаронена ўжываць ежу жывёльнага паходжання. У гэтыя дні незаменнай рабілася злоўленая у рацэ ці возеры рыба, якую смажылі, салілі і вэндзілі. З яе гатавалі посныя клёцкі, варылі юшку. На святы сялянская сям'я магла паласавацца і прывезеным з кірмаша селядцом. Пад час пастоў прыдаваліся нарыхтаваныя загадзя салёныя або сушаныя грыбы.

Сялянскія стравы былі нескладаныя, але сытныя. На стол падавалі з печы свежапрыгатаваную ежу. Ставіць астылую або разагрэтую паводле адвечнага звычаю забаранялася.

Вясцоўцы ў тыя часы ведалі смак і піва, і хмельнага мёду, аднак пілі пераважна квасы, бярозавы і кляновы сокі, узвары з ягадаў і садавіны.

Увесну ў немажонных сялянскіх хатах харчовыя запасы хутка сканчаліся. Даводзілася часам есці крапіву, шчаўе, лебяду, бацвінне і нават маладыя парасткі хвоек. Голад, асабліва ў неўраджайныя гады, быў у беларускай вёсцы частым гасцем. Разам з ім прыходзілі і хваробы, а то і пошасці-эпідэміі.

Саха і фабрычны варштат

У адсталай Расеі вясковы люд цягнуўся ў вясковыя гарады, чым у Вялікім Княстве Літоўскім, прыгнёт. Царыца Кацярына II і цар Павел I шчодро раздавалі беларускіх сялян сваім дваранам. За трыццаць гадоў прыгоннымі расейскіх памешчыкаў зрабілася паўмільёна беларусаў. Наогул жа доля

Комплекс маёнтка Рэйтанаў у в. Грушаўка Ляхавіцкага раёна

прыгонных сялян у беларускіх губернях хутка стала вышэйшай, чым у глыбіні імперыі.

Раней вясцоўцы паліцілі гаспадарам за карыстанне зямельным надзелам грашовы аброк — чынш. Пад чужынскім расейскім ярмом на змену чыншу прыйшла паншчына — цяжкая і амаль штодзённая праца на панскіх паллях. Апрача яе сяляне выконвалі цэлы шэраг нялёгкіх павіннасцей: згоны (калі ўсіх зганялі на тэрміновыя работы), будаўніцтва і рамонт дарог і мастоў, падводную павіннасць (калі на ўласных падводах трэба было перавозіць панскія грузы). Многім вясцоўцам амаль не заставалася часу абрабляць свае надзелы, і яны хутка абезземельваліся.

Памешчыкі рознымі шляхамі імкнуліся захапіць самыя ўрадлівыя землі. Дармаву прыгонную рабочую сілу землеўладальнікі выкарыстоўвалі на заснаваных імі прамысловых прадпрыемствах. Працоўны дзень каля фабрычнага варштата быў доўгі і цяжкі, а плацілі за яго столькі, што ледзьве хапала на харчаванне. Беларускіх сялян гаспадары часта адпраўлялі на заробкі ў далёкія чужынскія губерні.

Вясцоўцы не хацелі мірыцца з паднявольным становішчам. У першай палове XIX стагоддзя ў Беларусі адбылося болей за сто сялянскіх бунтаў і хваляванняў.

«Дзеці прыроды з чулай душой»

Нягледзячы на цяжкую працу, на частыя неўраджаі і нястачу, беларускія сяляне вылучаліся дабрынёй, гасціннасцю і чалавечай годнасцю.

З любоўю і спагадай пісаў пра вясковыя люд Уладзіслаў Сыракомля: «Наш селянін — дзіця прыроды. Ён не прывык крывіць сваёй чулай душой. Ёсць вялікая глыбіня пачуццяў у ягоных загарэлых касцістых грудзях, прыкрытых грубай і падранай світкай. Паглядзіце, як паважны гаспадар сям'і ў вольную ад турбот хвіліну бярэ на калені малое і ўрачыста садзіцца з ім на прызбе. Паглядзіце, як шмат у сялян песняў пра тугу маці па сыне, які апынуўся на чужыне ці быў забіты на вайне — ён там і сокал, ён і сонца, і ўся яе ўцеха. А паглядзіце, якая доўгая і ціхая жальба, якая святая памяць пануе ў хаце па нябожчыку!»

Поўныя павагі нататкі пра адметную частку нашага народа — палешукоў — належаць гісторыку XIX стагоддзя Адаму Кіркову: «Палешукі асуджаныя на вечнае змаганне з прыродай, аднак умеюць перамагчы ўсе цяжкасці і перашкоды. Жыхары тых мясцін

пабожныя, паважныя, маюць у поглядах на жыццё паэтычны настрой. У норавах і звычайна яны верныя заповітам прадзедаў, што робіць іх мацнейшымі».

Самі ж падарожнікі з Расеі адзначалі, што беларускія сяляне больш ахайныя і працавітыя за іхніх, што яны захавалі шмат «несапаваных славянскіх рысаў». Вандруючы па Літве-Беларусі, мастак Іван Захараў адзначыў у дзённіку, што беларускія вясцоўцы «кемлівыя і дасціпныя, вызначаюцца спрытам, вясёлым характарам і любяць спраўляць святы, для якіх анічога не шкадуецца». Пабываўшы на адным з такіх святаў, Захараў захоплена пісаў, што кабеты і дзядзечы ў прыгожых народных строях танцавалі цэлы дзень, а беларускія танцы параўнаў з італьянскай тарантэлай.

Казкі, песні, паданні

Каланіяльная ўлада выгнала багатую і мілагучную беларускую мову з храмаў, забараніла яе ў школах і навучальнях, у кнігадруку. У гарадах большыя жыхароў размаўляла па-польску, па-расейску ці па-габрэйску. Беларускую мову, гэты неацэнны скарб, без якога народ не мае будучыні, збэрагала найперш сялянства.

З пакалення ў пакаленне ў сялянскіх хатах перадаваліся даўнія і нараджаліся новыя казкі. Яны напоўнены народнай мудрасцю, жыццядарасным гумарам і паэзіяй, вераю ў чуды, але перадусім — у сілу і розум чалавека. Волаты-асілі часта перамагаюць там розных пачвараў. Хто не ведае казкі «Удовін сын», «Каваль-волат», «Ох і залатая табакерка», «Пану навука», «З рога ўсяго многа»?.. Разнастайнасцю сюжэтаў беларускія казкі значна пераўзыходзяць украінскія, расейскія і казкі многіх еўрапейскіх народаў.

Сяляне былі захавальнікамі яшчэ аднаго багацця — беларускіх песняў. Кожная пара года, кожнае свята мела свае песні. З імі сустракалі Каляды, гукалі вясну, шукалі на Купалле цудадзейную папараць-кветку. Народныя песні гучалі на радзінах, заручынах і вяселлях, на талоках, калі людзі збіраліся разам на пільную і цяжкую працу.

У сялянскіх хатах Прыдзвіння і Прыдняпроўя, Паазер'я і Палесся бацькі, бабулі і дзядулі апавядалі дзецям легенды і паданні, правяралі малых на кемнасць загадкамі. Ад хваробаў і неўраджаяў, ад пустога коласа і рэдкага воласа, ад голаса зычнага і харчаныя звычайнага» засцерагаліся замовамі. Беларуская мова гучала ў дзіцячых гульнях і дарослых забавах. Яна была з сялянамі ад нараджэння да скону.

На нашых землях да шляхты належала амаль пятнаццаць працэнтаў насельніцтва. Шляхцічы з'езджаліся на павятовыя і ваяводскія соймікі, а таксама на агульнадзяржаўны Сойм і ўдзельнічалі ў кіраванні краінай. Галоўным абавязкам шляхты, якую называлі «палітычным народам», была абарона Айчыны ад ворагаў. Аднак з шляхецкага асяроддзя выходзілі не толькі славутыя рыцары і ваяводы, але і палітычныя дзеячы, вучоныя і асветнікі, пісьменнікі і мастакі. Калі Літва-Беларусь апынулася ў царскай імперыі, найперш шляхта змагалася за вяртанне ўсяляк імкнуліся скараціць колькасць шляхціцаў. Тым не менш, і ў XIX стагоддзі яны складалі значную частку жыхароў края. Гісторыкі падлічылі, што шляхецкія карані мае прыблізна мільён грамадзянаў сучаснай Беларусі.

Нашчадкі сарматаў

Часам нашу шляхту называюць палякамі. Гэта вялікая памылка, бо шляхта мела мясцовае паходжанне, лічыла радзімай не Польшчу, а Літву-Беларусь, бараніла яе ад захопнікаў, паўставала супроць прыгнёту чужынцаў. Хоць шляхцічы ў тыя часы гаварылі пераважна па-польску, кожны з іх ведаў беларускую мову, паважаў айчыныя звычаі і традыцыі.

Літва-Беларусь не была тут выняткам з агульнаеўрапейскай гісторыі. Адыход вярхоў грамадства ад сваёй мовы адбываўся і ў іншых краінах. Нарвежскія дваране, напрыклад, засвоілі дацкую культуру, чэшскія — нямецкую, а расейскія — размаўлялі па-французску. Але, калі надыходзіла новая гістарычная эпоха, адбывалася вяртанне да ўласных нацыянальных каранёў. Менавіта з шляхты выйшлі стваральнікі новай беларускай літаратуры, дзеячы нацыянальнага Адраджэння і змагары за дзяржаўную незалежнасць Беларусі.

Шляхта па-ранейшаму падзялялася на арыстакратыю, сярэдніх і дробных землеўласнікаў. Але, як і ў часы Жыгімонта Аўгуста або Сцяпана Батуры, кожны беларускі шляхціч лічыў сябе спадкаемцам сарматаў — старажытнага народа, што вызначаўся ваярствам майстэрствам, адданасцю роднай зямлі і высокім пачуццём уласнай годнасці.

Шляхецкі маэнтак

У шляхецкіх сем'ях трымаліся даўніх рыцарскіх правілаў і добра ведалі свае радаводны. Прадаўжальнікам роду — хлопчыкам — бацькі імкнуліся разам з адукацыяй даць уменне абыходзіцца з канём, шабляю і стрэльбай. Дзяўчынак вучылі не толькі добрым манерам, але і коннай яздзе, а часам і абыходжанню з зброяй.

Шляхетныя манеры прадугледжвалі нязменную павагу да жанчын рознага веку. Невыпадкова за святочным «сармацкім» сталом часта гучаў тост-дэвіз: «Славу — Айчыне, сэрца — жанчыне, гонар — нікому!»

Былы «палітычны народ» Вялікага Княства ўпарта не хацеў прымаць мову і культуру каланізатараў. У 1840 годзе віцебскі генерал-губернатар паведамляў міністру ўнутраных справаў у Пецябург, што ў губерні 26 тысяч асобаў шляхецкага паходжання. Прызнаючы іх адукаванасць, царскі вяльможжа заклапочана адзначаў: «На жаль, шчырая прыхільнасць да ўрада і сапраўдныя якасці рускага характара сустракаюцца ў шляхты вельмі рэдка. Пераважна яе частка чужаецца ўсяго нашага».

Словы генерал-губернатара па-свойму пацвердзіў брат паэта Адама Міцкевіча — Францішак. Успамінаючы іхні родавы маэнтак Завоссе на Наваградчыне, ён пісаў: «Ні вялікага багацця, ні тытулаў не мелі, але з дабрачыннасцяў уласных былі слаўныя, са згоды ў сям'і, з любові да бліжніх, з літасці да бедных, з любові да Бога, з шчырасці, з праўды, з гасціннасці, з сумленнасці і гаспадарлівасці, з выхаваных дзетак, а ў цэлым — з любові да каханай Літвы, зямлі мілай, Айчыны нашай».

«Палацкі стары ў атачэнні лістоўніц»

Значная частка беларускай шляхты жыла заможна і мела маэнткі — уладанні, што складаліся з жылых і гаспадарчых пабудов ды навакольных земляў. Званы мастак Напалеон Орда часта і з любасцю маляваў гэтыя старасвецкія сядзібы. Ён называў іх астраўкамі ранейшай ліцьвінскай цывілізацыі, якую намагалася знішчыць чужая ўлада, бо маэнткі заставаліся агменямі вальнадумства.

Гаспадар маэнтка з сям'ёю, а часам і са слугамі жыў у вялікім мураваным, але часцей драўляным адна-ці двухпавярховым доме або палацку. Вакол гэтага будынка, звычайна аздобленага калонамі, разлягаўся парк з цянiстымi прысадамі з ліпаў, клёнаў, каштанаў, таполяў, ясеняў. З-за дрэваў пабліскавала люстэрка прыроднай ці штучнай азэрны з белымі лілеямі і жоўтымі гарлачыкамі. Там былі вызначаныя месцы для купання і рыбалкі. Нярэдка азэрны аздабляла зялёная выспа з рамантычнай альтанкаю, куды вёў каменны або драўляны масток. На выспу можна было пераправіцца і на чоўне. Некаторыя сядзібныя паркі лічыліся сапраўднымі творамі мастацтва.

Напярэдадні імянаў кагосьці з шляхецкай сям'і перад

домам ці перад уездом у парк будавалі святочную вітальную браму, упрыгожаную зелянінай і кветкамі. На свята гаспадары запрашалі да сябе суседзяў з усёй ваколіцы. Ім абавязкова паказвалі партрэты продкаў, нярэдка цэлыя карцінныя галерэі. Шляхта наогул вызначалася гасціннасцю і здавён кіравалася прыказкай «Госць у доме — Бог у доме». Для чаканага або раптоўнага гасця заўжды трымалі асобны пакой з падрыхтаваным ложкам. Да такога візіту рыхтаваліся і на кухні.

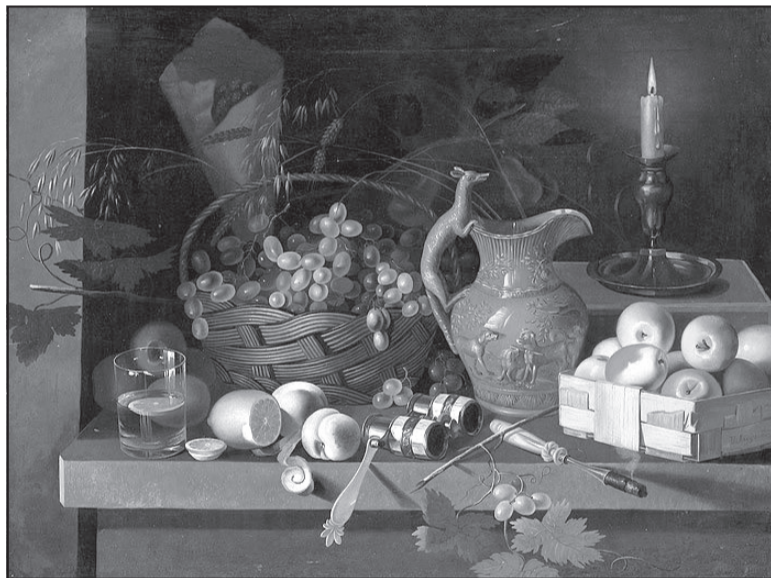
Вось як рамантычна апісвае адзін з гасцей маэнтка Юльянава ў Дрысенскім павеце: «Палацкі стары, у атачэнні чорных мяккіх лістоўніц. Побач глыбокае, ажно чорнае ад глыбіні возера. Ганак на магутных калонах і доўгая веранда. У доме старая мэбля і старыя люстэркі ў пазалочаных рамах. На люстэрках матавыя плямы: месцы, запачелы ад подыху пакаленняў, якія ўжо адышлі. Кабiнет гаспадара і два прылеглыя пакоі застаўленыя шафамі, поўнымі кніжак. Гаспадар асвоіў рамяство пераліплётніка і сам рабіў да кніг скурунныя аправы. Почасту ён, уладкаваўшыся ў мяккім зручным фатэлі, чытаў суседзям

за лепшую долю. «Рубон» пісаў, што багатая беларуская мова, на якой размаўляе сялянства некалькіх губерняў, чакае свайго адраджэння. Аўтары альманаха заклікалі маладых навукоўцаў вывучаць народную творчасць, называючы яе бяспечным скарбам і падмуркам наступных стагоддзяў.

Першымі ластаўкамі новай беларускай літаратуры былі папулярныя ў шляхты творы Яна Баршчэўскага, Яна Чачога, Тамаша Зана, Уладзіслава Сыракомлі. Гэтыя літаратары пісалі па-польску і па-беларуску. Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч ствараў пераважна ўжо на нашай мове. Па-беларуску былі напісаныя невядомымі аўтарамі і паэмы «Тарас на Парнасе» і «Энеіда навыварат».

Калі ласка, на бяседу!

Неверагодна важным месцам у кожным маэнтку была кухня. Нашчадкі сарматаў любілі шчодрую застоліцу. Шырокі выбар страваў звычайна падаваўся і на сьняданак, і на абед, і на вячэру, ну а ў святы сталы ў зможных гаспадароў ледзь не прагніліся ад разнастайнага смакоцця.

Іван Хруцкі. Плады і свечка. Другая палова 1830-х

уласныя вытанчаныя вершы пра былыя дні, шчаслівае каханне, разбітыя сэрцы і няспраўджаныя дагэтуль мрой аб вольным краі».

Не ўяўлялі жыцця без кнігі

Чытаць любіў не адзін гаспадар маэнтка Юльянава, а ўся шляхта. Сваімі бібліятэкамі ганарыліся многія з маянткоўцаў. Чыталі на розных мовах, але перавагу аддавалі польскамоўнай літаратуры. Праўда, многія з тых кніг, альманахаў і часопісаў нельга было назваць польскімі. Яны друкаваліся ў Вільні, Полацку, Горадні. Аўтары былі патрыётамі і прысвечалі свае творы мінуламу Літвы-Беларусі. У тагачасных выданнях адводзілася месца народным песням, легендам і паданням.

У беларускім Прыдзвінні шмат падпісчыкаў меў альманах «Рубон» (так некалі называлася Дзвіна). У першым нумары альманаха былі змешчаныя вершы, што заклікалі ліцьвінаў-беларусаў абудзіцца ад сну і змагацца

Шмат каму смакавалі прыгатаваныя з бульбы дранікі са шкваркамі ды рознымі дадаткамі, бабка, калдуны або клёцкі «з душамі» (гэта значыць, з мясам або з грыбамі). А тым часам «падплывалі» фаршыраваныя шчупакі, смажаныя судакі, вэнджаныя вугры. Госці прыцмокнулі ад асалоды, каштуючы наварыстую юшку з некалькіх гатункаў рыбы. На Полаччыне гатавалі неверагодна смачны малочны суп з ачышчанымі ад костак бакавінамі ляшчоў. Гэтую нечаканую страву, дзякуючы бабуліным рэцэптам, не раз давалася пакаштаваць у дзяцінстве і аўтару гэтых радкоў.

Высока цанілі продкі і прыправы: перац, каландру, часнок, пятрушку, кмен, хрэн, гарчыцу, ягады ядлоўцы. З даўніх часоў на сталае гасцявала рысавая каша з шафранам.

А былі ж яшчэ супы і поліўкі, ліцьвінскі халаднік, зацірка, іншыя стравы з мукі і крупаў, з гародніны і садавіны. Каб больш даведацца пра ўсё гэта, трэба прачытаць цэлую кнігу. Адна з іх — «Наша стравы», укладзеная сучасным знаўцам шляхецкай і наогул беларускай кухні Алесем Белым.

За бяседнымі сталамі звінелі кухлі, кілішкі і келіхі з півам, хмельным мёдам, вінамі: мальвазіяй з Грецыі, рэйнскім з Нямеччыны, такайскім — з Вугоршчыны. Шляхта любіла пачаставацца настойкамі і наліўкамі: зуброўкай, вішнеўкай, крамбамбуляй. З гарэлкай, мёду і спецыяльнай прыправаў выраблялі крупнік. Не давалі заганы і розным узварам, квасам і кісялям. Пры канцы застоліцы прыносілі каву.

Дзяцей клікалі за стол, калі падавалі дэсерты. І вы не адмовіліся б пакаштаваць запечаныя ў мёдзе яблыкі і грушы з цынамонам, пірагі з ягадамі і сырам або мядовыя пернікі. На Купалле звычайна гатавалі саладуху — кісла-салодкі прысмак з жытнёвай мукі з суніцамі, чарніцамі і незаменным мёдам.

Дзякуючы шляхце, што захоўвала старыя кулінарныя рэцэпты і стварала новыя, сёння беларуская нацыянальная кухня — адна з самых багатых і разнастайных у Еўропе.

Персікі ў цяплярнях і арфы з Англіі

Шляхцічы былі пераважна руплівымі гаспадарамі. Яны ўмелі выбраць і дасведчаных сумленых аканомаў, якія кіравалі маэнткамі.

Галоўныя прыбыткі давала земляробства. У Заходняй Еўропе павялічыўся попыт на збожжа, і ў адказ нашы землеўладальнікі-абшарнікі ў некалькі разоў павялічылі плошчу ворнай зямлі. На ёй сеялі жыта, авёс, ячмень. У некаторых мясцінах перавагу аддавалі бульбе, цукровым буракам, ільну. У жывёлагадоўлі прыбыткавай была гадоўля танкарунных авечак. Некаторыя маянткоўцы нядрэнна зараблялі продажам рыбы і ракаў.

Багатыя маэнткі, апрача гародаў, садоў і вялікіх пасек, мелі аранжарэі-цяплярні, дзе

выспявалі абрыкосы, персікі, вінаград, лімоны і апельсіны. Калі будзеце разглядаць нацюрморты з садавінай мастака Івана Хруцкага, ведайце, што ўсе намалёваныя на іх плады паспелі не ў далёкіх цёплых краінах. Яны наліліся сокам у цяплярнях самога мастака і яго суседзяў — прыдзвінскіх маянткоўцаў.

Буйныя абшарнікі будавалі прамысловыя прадпрыемствы — цукраварныя, вінакурныя, суконныя, смалакурныя. Уладальнікі маэнткаў і аканомы сачылі за еўрапейскай эканамічнай літаратурай. Яны пераймалі перадавыя правілы гаспадарання, выпісвалі з Англіі сельскагаспадарчыя машыны: сеялкі, малатарні, арфы (фабрычныя веялікі), заводзілі лепшыя пароды жывёлы. Для вырабу смачных сыроў патрэбныя дадаткі часам замаўлялі ажно з Швейцарыі.

У 1830 годзе Аляксандр Скірмунт у маэнтку Моладава на Піншчыне заснаваў першую ў Беларусі цукраварню, дзе сыравінаю служылі буракі. Гэты дапытлівы гаспадар, выпускнік фізічна-матэматычнага факультэта Віленскага ўніверсітэта, атрымаў дзяржаўнае пасведчанне на сваю бліскучую вынаходку — паравы апарат для выпарэння цукровага сіропу.

Гаспадарчай дзейнасці ў краі спрыялі створанае ў Віцебску Беларускае вольнае эканамічнае таварыства і Земляробчы інстытут ў Горы-Горках на Магілёўшчыне. Гэта была першая такая навучальная ўстанова ў імперыі. Яе адкрыццём улады прызналі, што на былых землях Вялікага Княства Літоўскага да сённяшні дзень сельскай гаспадарцы былі значна вышэйшыя, чым у Расеі.

Новае жыццё даўніх сядзібаў

Цяпер многія былыя маэнткі набываюць новае жыццё.

Некаторыя шляхецкія сядзібы, дзе нарадзіліся і выхоўваліся вядомыя гістарычныя асобы, адноўленыя і ператвораныя ў музеі.

У вёсцы Завоссе Баранавіцкага раёна, дзе нарадзіўся Адам Міцкевіч, цяпер узноўлены цэлы шляхецкі двор продкаў паэта: крыты чаротам аднапавярховы дом з прыгожым ганкам, свіронак, абора і гумно, студня з жоравам і лазня пры стаўку. Вакол двара моцная агароджа, што прымушае ўспомніць даўняе выслоўе: «Шляхціч у загодзе роўны ваяводзе». У двухпавярховым свіронку ўнізе — вагі, жорны, бочкі пад гуркі ды капусту, кубельцы для сала і засека для збожжа. На другім паверсе — летні пакой Адама. Там, як і ў даўнія часы, побач з ложкам ляжыць мядзведжая шкура і стаіць дарожны куфэрак. Экспазіцыя сядзібы-музея прыводзіць на ўспамін неўміручую паэму Міцкевіча «Пан Тадэвуш», якую называюць энцыклапедыяй шляхецкага жыцця.

Кожнаму беларусу абавязкова трэба наведаць і музей-сядзібу класіка нашай літаратуры Францішка Багушэвіча ў вёсцы Кушляны Смаргонскага раёна...

Залатыя збаночкі груш

Васіль ГАЛАБАРОДЗЬКА

Залатыя збаночкі груш

Груш натрэслі з маці ў садку,
і я набраў поўную пазуху
маленькіх залатых збаночкаў,
поўных мёду,
і панёс падбегам у поле,
дзе бацька пшаніцу касіў.

Падышоў —
камбайн стаіць
чырвоным бяскрылым птахам.
Падышоў,
клічу бацьку — няма.
Я зазірнуў у пшанічнае калоссе —
няма.

Я зазірнуў на дно дарогі —
няма і следу.
Я зазірнуў пад апратку дрэва —
няма.

Я спытаўся ў ішчупака,
які хацеў праглынуць сонца, —
не бачыў.
Я спытаўся ў рэчкі — не бачыла.
Камбайн стаіць
чырвоным бяскрылым птахам,
і няма нідзе бацькі.

А бацька ў зямлі яшчэ з вайны:
яго цела стала зямлёю.
Яго грудзі аруць увесну плугамі.
Яго нагамі ходзяць трактары.
Яго рукамі расце каліна ў лузе.
Яго валоссем даўжэюць
сцябліны пшаніцы.
Яго вачыма звіняць крынічкі
пад дрэвамі...

«Бацька, а я табе груш прынёс!
Мы з маці натрэслі ў нашым садку.
На, бацька, бяры...»

А маці цябе, бацька, усё выглядае
ў акно, што ад вуліцы,
кажа: куды пайшоў, адтуль і прыйдзе, —
усё выглядае...

А я ж цябе, бацька, і не бачыў нават,
толькі на павялічанай фотакартцы
ў ручніку,
але хіба гэта ты?..
Вось калі б ты быў дома і касіў,
а я дапамагаў бы табе —
я быў бы тваім памочнікам:
мы ўдвух слухалі б пошум нівы,
шурхат пшанічнага зерня ў бункеры
ды нецярпліва чакалі б зернявозку
з элеватара,
а яшчэ я збегаву бы да крыніцы на ваду
і прынёс бы табе халодненькай.
А ў поўдзень мы палуднавалі б
у зацішку крылаў камбайнавых.
І зноўку касілі б, касілі...

А вечарам нас бы сустракала
каля варот маці...

Бацька, чаму ты не дома?
Бацька, чаму ты ў зямлі?..

Я не арацьму зямлі — бо табе ж
балецьме!
Я не сяду на трактара —
бо табе ж цяжка будзе!
Я не касіцьму пшаніцы —
бо гэта ж тваё валоссе!
А дзяўчаты баяцца хадзіць
па каліну ў луг,
кажуць, што гэта твае рукі.
А крынічкі зарастаюць, бо кажуць,
ты імі глядзіш!

Бацька, чаму ж ты ў зямлі?..»

Падаюць долу

Фота www.24tv

залатыя збаночкі груш
і разбіваюцца
з ціхім звонам.

Засушаныя казакі

Цар Пётр любіў розныя калекцыі:
ездзіў па немцах і скупляў
розныя карціны і старыя кніжкі.
Захацелася яму сабраць такую калекцыю,
якой яшчэ ніхто не бачыў ва ўсім свеце.
І папрасіў ён у гетмана Палуботка
некалькі казакоў
для таго, каб засушыць іх для калекцыі.
Гетман: не, і зноўку: не.

Цар Пётр і кліча Палуботка да сябе.
Палуботак аж чатыры сотні казакоў
бярэ з сабою
ды наказвае ім:
Глядзіце ж, — кажа, — панове малойцы, —
не пужайцеся!

Не з'есць! Ды і шапак нават перад
ім не здымайце!

Зайшлі яны ў палац, чакаюць,
калі цар выйдзе.
Калі выйшаў, Палуботак яго пераймае:
не дам, — кажа, — казакоў на згубу,
і ўсё.

Выхажу тады Пётр шаблю з похваў
і прытнуў
Палуботка да сцяны, каб засушыўся.
Зірнуў Палуботак на казакоў сваіх,
а яны ўсе самі
папрыціналі сябе да сцяны і сушачца.
Вось так і прыдбаў сабе Пётр
незвычайную калекцыю —
чатыры сотні ды яшчэ аднаго казака
засушанага:
у шараварах і шапках. Як ёсць.

Кружэлка з памылковай хуткасцю

Кружэлкі з запісамі
ўкраінскіх народных песень
фірма грамзапісу «Мелодія»
памылкова вырабіла
з хуткасцю 78 абаротаў за хвіліну,
хоць на кружэлцы і было пазначана,
што прайграваць
трэба з хуткасцю 33 абароты за хвіліну.
Так і прайгравалі яе.
І падпявалі часам.
У суботнія вечары і ў нядзелю
круцілі каля клуба.
Нават вяселле пад такую музыку
адгулялі.
Калі ж сказана было,
што не з адпаведнай хуткасцю
тую кружэлку прайгравалі,
то ніхто не паверыў.

Пракруцілі раз з адпаведнай хуткасцю,
і нікому не спадабалася — ужо звыклі.
Так і круцілі, як раней.
Толькі бракаваная кружэлка і куплялі.
Небракаваная па крамах
непрададзеныя ляжалі.
Фірма толькі бракаваная і вырабляла,
бо толькі на іх і быў попыт.

Пішу гэты верш,

а на мяне з прайгравальніка
паглядвае мёртвае вока кружэлкі,
якое толькі тады і ажывае,
калі прайграеш з абаротамі,
якія не адпавядаюць
патрэбнай хуткасці.

***

Тады пусціце яго
не па колах дантавага пекла,
а па штрэках
шахтавых падземляў Варкуты —
можа, і з яго будзе Дантэ.

Падзякуем усе разам —
тры, чатыры:
«Дзякуй Мікалаю І
за тое, што пасадзіў Шаўчэнка ў вязніцу,
бо там ён стварыў
«Садок вішнёвы каля хаты...»

Самазабойцы

Мы — закарэлыя жыхары Хахляндый,
мы — хахлы з абвісьлымі вусамі,
мы — лайдакі і баязліўцы,
мы — кулакі і падкулачнікі,
мы — бандыты, здраднікі, паліцаі,
мы — мазепаўцы,
мы — пятлюраўцы,
мы — бандэраўцы —

нам няма чым абараняцца ад нападаў,
ад розных абраз,
кінутых нам кім не ўздумаецца:

наша артылерыя —
чумацкія выпражаныя вазы,
што цэляцца задзёртымі ўгару
аглоблямі
ў ворага, які наступае на нас
ніадкуль і адусюль,

наша авіяцыя — ветракі,
сканцэнтраваныя на адзіным
баявым аэрадроме —
у музеі народнай архітэктуры
проста неба.

Нам няма месца на сваёй зямлі,
нам няма куды падзецца
ў цэлым свеце:
мы эмігруем толькі
ў старажытную Грэцыю,
разгарнуўшы Гамераву «Іліяду» —
абы выжыць — мы сабе ўбіваем:
сціраем сваё імя — імя ўкраінца —
з твару зямлі,
як уласны пляжок,
мы адмаўляемся ад сваёй мовы,
нібы ад нейкага няздзейснага
злачынства,
у якім нас абвінавачваюць,
мы адмаўляемся ад роднага жылля,
сцены якога нас ужо не абараняюць —
мы — самазабойцы.

Геаграфія

З данецкіх стэпаў
я прыходжу да Дняпра,

каб вярнуцца дадому
з кропляй вады ў далонях
і да смерці
насіць яе з сабою ў ладанцы.

Але рэчкі данецкага краю
з пэўнага часу ўпадаюць у Дняпро
вышэй Кіева:
і Данец, і Лугань, і Міус,
і Бялая Лугань, і Лазава, і Альховая —
якраз насупраць Вышгарада.

Цякуць у Дняпро
і забруджваюць яго
сцёкавай вадой
прадпрыемстваў-валацуг,
памыямі ад вымытых
акрываўленых на локці рук
нераскаяных ветэранаў-катаў,
пляўкамі пярэваратняў-маларосаў.

Забруджваюць чыстую ваду,
каб ніхто не раскажаў:
як за гарою
сонейка сядзе,
як у Дняпра вясёлка
ваду пазычае.

Закон прыналежнасці

Падчас першага сеанса самотнасці
даследую закон прыналежнасці.

Спачатку прыпушчаюся да аналогіі:
радуся, пабачыўшы,
што яблык належыць галіне,
галіна — камлю, камель — карэнню.
А яшчэ ж на дрэве расце лісце,
яно таксама належыць яблыку,
як і яблык належыць лісцю.
Карэнне належыць зямлі,
зямля — садку, садок — мне,
вось жа і я належу
яблыку,
галіне,
камлю,
карэнню,
лісцю,
зямлі,
садку,
і ўсё гэта належыць мне.

На дрэва сядзе птушка,
яна таксама належыць дрэву і садку,
вось жа і мне належыць,
і я ёй належу.

Часам аналогіі не прыходзяць у галаву,
тады пачынаю збіраць рэчы,
каб імі валодаць,
каб яны мне належалі:
крэсла, стол, аркуш паперы, аловак.

Закаханы,
даследую закон прыналежнасці.

Шукаю сваёй прыналежнасці да свету
у кветкавых крамах
на Бессарабцы ў Кіеве,
на Крытым кірмашы ў Данецку,
на аўтавакзале ў Харкаве.

***

калі зрэдку прыезджаю
— з інтэрваламі ў шмат гадоў —
у Кіев
з нешматлікімі жывымі сябрамі
іду на магільныя памерлыя
на Байкавых могілках

потым ідзем
— жменька пяску тых хто застаўся —
у скансен
ходзім паміж ветракоў
дзе даўно ўжо не мелюць
паміж старых хат
дзе ніхто не жыве
ля калодзежаў
з якіх не бяруць ваду

З украінскай мовы пераклаў Міхась Скобла

Гаючая проза

Васіль ЖУКОВІЧ

З прозаю Міколы Ільючыка я знаёмы падаўна. Калі чытаў яго апавяданні ў перыядычных выданнях (у «Дзеяслове» і ў «Новым часе»), то суправаджаў многія радкі, абзацы, а частку — і цэлыя старонкі клічнікамі.

Эткім чынам пазначаў асабліва ўдалыя мясціны, уражаны то каларытнаю моваю персанажаў, то іх учынкамі, а галоўнае — прайздывым паказам складанага народнага жыцця. Мае ўражання, натуральна, пабагацелі, калі перад вачыма з'явіліся творы пісьменніка, сабраныя разам у ладную кнігу.

У кнізе Міколы Ільючыка «Усмешка анёла» ёсць аднайменная апавяданне. Нечаканая, загадкавая назва гэтага твора не дае асаблівага намёку на яго змест. Толькі напрыканцы чытач уведае, пра ўсмешку якога анёла ідзе гаворка. На невялікай плошчы аўтару ўдаецца разгарнуць зрушальную жыццёвую гісторыю, глыбокую драму, разам з тым паказаць рэдкаснае душэўнае хараство, непераможную красу і гаючую сілу найдалікатных чалавечых пачуццяў. З кранальнае фэбулы магла вырасці аповесць, мог быць і раман. Пісьменнік пайшоў іншым шляхам: стварыў лаканічную і дынамічную рэч. З яго поля зроку не сыхodziць галоўны герой Вадзім, пра чую трагедыю, жажлівы стан калекі, фізічныя і маральныя пакуты гаворыцца з першай старонкі апавядання. А ў падтэксце праліваецца святло на яго моцную волю, трывалы і мужны характар.

Свае пяцьдзесят Вадзім сустракае ў інвалідным вазку. Ён спяшаецца ў паліклініку на камісію — пацвердзіць інваліднасць. Прынятая даўняя бесчалавечная завяздэнка, вядома, бязглузда: што яшчэ трэба пацвярджаць, калі страчаныя ногі вырасці наоў не могуць! Вадзім іх страціў трыццаць гадоў таму ў цяжкім баі, які ягонае жыццё распалавіў. Да яго ён быў вясёлым юнаком, што цешыўся кожным пражытым днём... Ногі адцяпаў яму спрытны хірург у палявым шпіталі недзе каля Кандагара. Ад таго болю можна было звар'яцець. «А яшчэ быў маральны боль, — піша аўтар, — ад таго, што нікому непатрэбны калека сам змагаецца за кожны рух, за кожнае імгненне жыцця».

Пісьменнік, ашчадна ставячыся да мастацкага слова, па-майстэрску вяртае свайго героя ў мінулае, распавядае пра спатканне юнака і дзяўчыны ў навагоднюю ноч ля галоўнай гарадской ёлкі, дзе ўзаемна зачараваліся іх позірк і запаліўся

святы агмень іхнага кахання. У віхуры пачуццяў страціў Вадзім «тую мяжу, што падзяляе рэальнасць і мрою, яву і мары»...

А далей ім была накіраваная цяжкая разлука. Алена сталася студэнткаю медычнага, а Вадзіма жалезная рука высокае ўлады штурхнула ў пекла Афгана. Вярнуўшыся на радзіму, ён бацькам паставіў умову: калі Алена будзе тэлефанаваць ці пісаць, ні ў якім выпадку не казаць ёй, што з ім здарылася. «Надта вялікім было каханне, каб аддаць яго на такое выпрабаванне», — кажа аўтар. Відаць, яшчэ большаю, чым каханне, была ягоная любоў. Герою апавядання пашчасціла спаткаць каханую і ўжо дарослага сына. Апавяданне хвалюе да слёз, гэтак жа, як усякая высокамастацкая літаратура.

Сярод герояў кнігі Міколы Ільючыка даволі часта чужыя людзі мабілізуюцца на дапамогу, дзеляцца шчодрасцю душы, ахвяруюць немалыя сродкі дзеля перамогі над чыёйсьці бядою. Так, напрыклад, чуйным да болю колішняга сябра Сяргея, на чыіх руках цяжкахворая дачка Марыяка, аказаўся Іван Пятровіч. Ён завітаў у гаротную сямейку з фінансавай дапамогай. «Вось, гэтага хопіць на ўсё, лекуй дачку, Сярожа, — і на стол гучна плюхнулася тоўстая капэрта. («Усё добра, дачушка»).

Запамінаецца апавяданне, размешчанае ў самым пачатку

лая дзяўчынка са шматдзетнае сям'і, а цяпер паспяхова журналістка з паважнай сталічнае газеты. Яна з'явілася не дзеля гутаркі і газетнага артыкула (крыху раней была папрасіла ў яго пашпарт) — амаль з парога абвясціла:

— Шаноўны Пётр Сямёнавіч! Адмаўляцца не раю, мы з Вамі едем у Парыж. Вось шэнген, вось квіткі на самалёт, гатэль, няхай сабе і не самы дарагі і шыкоўны, але з асобным пакоем кожнаму, са сняданкам у рэстарацыі. Усё астатняе будзем бачыць на месцы...

Настаўнік, нібы вучань, «спрабаваў з вэрхалу думак абраць нейкія словы». Але ад такой шчырай шчодрасці грэх было адмаўляцца. Парыжская вандроўка атрымалася выдатнай. Яна прыўзняла настрой, дадала аптымізму Пятру Сямёнавічу, ён назваў сябе П'ерам поруч з Наташай-Наталі. Іх цёплаю ўсмешкаю і пацалункам завяршаецца рамантычная гісторыя.

Бескарыслівая дапамога людзям з'яўляецца нормай ў жыцці многіх герояў прозы Міколы Ільючыка. ...Кіроўца-таксовец Лёня ў самым канцы змены атрымаў паведамленне ад дыспетчара: ёсць яшчэ адзін рэйс. Налезала адвезці пасажыра з горада ў раён. Малады чалавек нерваваўся, бо яшчэ павінен быў не спазніцца на юбілейны

Фота www.lir-book.tif

Пісьменнік ствараў сваю «Усмешку анёла» ў няпросты час пераменаў у краіне, калі душу гняла горкая рэчаіснасць. Дакладна выпісваецца ў кнізе эвалюцыя чалавечых пачуццяў. ...Савецкі габрэй Сёма, па чыіх родзічах і суайчынніках, земляках жорстка прайшлося гітлераўскае нашэсце, усімі фібрамі душы ненавідзеў усё нямецкае: мову, краіны, дзе на ёй размаўляюць, нават рэчы нямецкай вытворчасці і, вядома, саміх немцаў. Але нянавісць гэтага таўсматага дзівака змянілася на сімпатыю, калі ён з цяжарнаю жонкаю Ларысай апынуўся ў курортных Карлавых Варах, дзе якраз немцы, сямейная пара, vyrатавалі непрытомную ягоную любімую, вынікам чаго на свет з'явілася сямімесячная дзяўчынка («Сцеражыся заракацца»).

У апаведзе «Заключытыя сябры» вельмі ўдала паказаны жыхары выміраючай вёскі, іх жыццё-быццё, клопаты і каларытная гамонка ля крамы ў чаканні машыны з харчамі, а галоўнае — кульмінацыя пачуццяў двух адзіночых суседзяў, якія варагавалі, кранальныя эпізод іхнага развіцця (адзін з іх памірае), іх узаемнай споведзі.

Няцяжка прыйсці да высновы: «Усмешка анёла» нясе вялікі станоўчы зарад чалавечалюбства, ажыццяўляе боскі завет: палюбі бліжняга, як сябе самога. Але не толькі любоў да людзей выхоўвае і ахоўвае Мікола Ільючык. З якім жа замілаваннем, з якою цеплынёю піша ён пра коней і жарабят, а заадно і пра сваё маленства, калі пачыналася знаёмства з гэтымі добрымі і мудрымі жывёламі. Чытаеш такія творы, і думаеш пра боскае — паэзію прозы. Якраз паэзіяй успамінаў, думак, пачуццяў і неабсяжнаю прастораю для чытацкіх роздумаў і фантазій багатае невялічкае апавяданне «Коні і самалёты».

Таленавіты прэзаік умее распавесці і шчыmlіваю гісторыю з сабачага жыцця, што засведчыла апавяданне «Сабачае шчасце». Яно лірычнае. Аўтар так дарэчы піша: «Узгадава выбітнага француза і ягонага «Маленькага прынца» са славытым: «Мы ў адказе за тых, каго прылашчылі». Бо пераважная гаворка тут ідзе пра заклапочанасць сямейнае пары — пана Януша і пані Асі — лёсам любімага сабакі Анёла, які захварэў на лейкемію. У спецыяльнай клініцы, якая з'яўляецца адначасна і аптэкаю, яму ставяць кропельніцы. Гэта агромністы сабака снежна-белага колеру.

— У яго і жона ёсць, — гаворыць Януш гасцю. — Мы яго з Францыі прывезлі, а потым і сяброўку яму купілі.

У вялізнага сабакі ногі ад кволасці трымцелі. У сабачых вачах адлюстраваліся і боль, і смутак, і роспач. Анёл памёр апоўначы. Побач была Дорыс, яна адразу пачала скуголіць. А на досвітку памерла і яна. «А ўсё ж Анёл і Дорыс шчаслівыя! Тут ужо без сумневу», — так аптымістычна заканчваецца драматычная гісторыя з жыцця сабак.

У прозе Міколы Ільючыка прыкметнае месца займаюць творы пра людскія здрады і чалавечую вернасць. Думаецца, асабліва тут паказальныя натхнёна пададзеныя гісторыі «Закаханасць як норма» і «Усмешка наўздагон». Пахвальна, што аўтар «Усмешкі анёла» заўсёды на баку пакрыўджаных лёсам ці ліхімі людзьмі, што надае ягоным творам гаючую якасць.

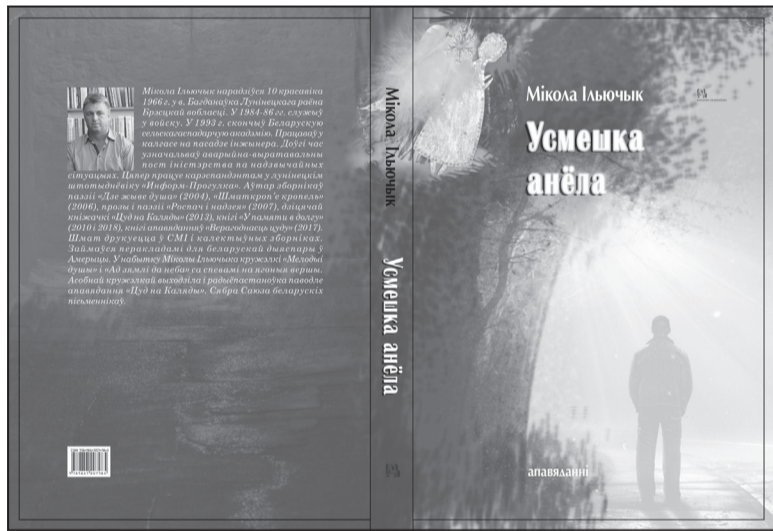
Знайшлося ў кнізе і месца для людскога тыпу, які адпавядае трапнаму азначэнню пісьменніка і доктара філалогіі Фёдара Янкоўскага: нелюдзь, гнюсата. Такі дзядок у апавяданні «Мухі», ён хваліцца двум студэнтам-першакурснікам, няспраўджаным ягоным кватарантам, што некалі ў яго была адказная справа пад Смаленскам, дзе давялося папацець. «Шчыраваў» ён і ў сталіцы. А заміж адказу на пытанне, чым жа ён займаўся канкрэтна, ён хлопцам нахаміў, тым і выклікаў цвярозую здагадку: пэўна, рукі былі ў крыві...

Ёсць і апавед пра дзівакаватага чалавека Ігнася (па мянушцы Дарагі), які бясконца пасылаў Брэжневу скаргі і віншаваў генсакса з днём нарадзінаў...

Хочацца звярнуць увагу чытача і на тое, як аўтар умела карыстаецца простымі, ды яркімі сродкамі, маляючы розныя тыпы герояў. У гнюснага чалавека — «пранізлівыя, як свярдзёлкі, вочы». З рук ён не выпускае самаробную мухабойку. А вось як выглядае настаўніку вандроўку ў Парыж: «З чырвонага аўтамабіля, нібы птушачка з кубла, вылецела прыгожае стварэнне з распущанымі русавымі косамі».

У мастацкім палатне яркія ніткі маляюць патрэбны ўзор. Ва «Усмешцы наўздагон» у Багдана і Аксаны, якія толькі што пазнаёміліся і за знаёмства вырашылі выпіць «Колы», «гучна і аптымістычна дзынкнулі чаркі, ад рэзкага, нібы няўмелы пацалунак, дотыку». Не магу не заўважыць: аўтар кнігі дужа назіральны...

Выснова відавочная: «Усмешка анёла», таленавітая, шматгалосая кніга Міколы Ільючыка, дагодзіць самым розным чытацкім густам, у тым ліку і самым вытанчаным, далікатным. Грэх такую літаратуру не чытаць!

«Усмешка анёла», таленавітая, шматгалосая кніга Міколы Ільючыка, дагодзіць самым розным чытацкім густам, у тым ліку і самым вытанчаным, далікатным.

кнігі, — «Пабачыць Парыж і». Пётр Сямёнавіч усё жыццё ў роднай вёсцы выкладаў французскую мову, шмат распавядаў вучням пра Францыю і яе сталіцу, сам марыў туды завітаць. Але жыццё склалася няўдала. Не стала жонкі. «Пакуль выхоўваў чужых дзяцей, упусціў сваіх. Амаль страціў, бо сын з дачкою даўно пакінулі бацькоўскі ганак». Вёску дабівае чарнобыльская бяда. Вось пасля чарговай «хіміі» вярнуўся чалавек у сваю выстылую і сумную хату, якая, толькі пасля таго, як у печы затрашчалі смалістыя дровы, азвалася песняй цвыркуна за комінам... Але адзіноту вясковага інтэлігента парушае ягоная вучаніца Валянціна, некалі кво-

вечар сябра. Як высветлілася, таксоўку замовіла пажылая кабетца. Лёню давялося пачакаць яе, апошняю пасажырку ў той вечар, бо яна збіралася павольна. Таксовец убачыў, якая яна маленькая, худзенькая, кволая, і пранікся павагай ды сімпатый да яе настолькі, што выконваў усё ейныя пажаданні. Яна папрасіла Лёню, каб правёз яе цэнтрам горада, ля дарагіх ёй мясцінаў, мабыць, каб моўчкі з імі развітацца, бо кіравала ў прытулак для стомленых жыццём і ў хоспіс адначасна. Не спазніцца на юбілей сябра таксовец ужо не мог, але святы абавязак споўніў: завёз нямоглую бабулю ў хоспіс, прытым грошы з яе не ўзяў. («Апошні пасажыр»).

«Сабраць агульнае»

Прамінуў яшчэ адзін год нашага жыцця, у тым ліку пісьменніцкага і чытацкага.

Разышліся па сваіх адрасах прэміі, ухвалы і крытычныя папрукі... Напісаліся адметныя творы, з'явіліся новыя імёны, перастварылася на родную мову не адна сусветная класічная глыба, адкрылася нечаканым бокам запыленая мінуўшчына... Раздумваешся, нібыта плённы літаратурны набытак маем. А ў душы чамусьці адчуваецца пэўная незадаволенасць, нейкае адчуванне нацягнутасці ў выбары і недаверу ў ацэнках. Спішам гэта на ўзрост і кансерватыўны погляд на сучаснасць. А каб канчаткова

вытанчаная стылёвасць і адпрыродная філасофская скіраванасць, якія дапамагаюць яму годна выйсці з уласна вытканай павучынай пасткі забытанага сюжэта. «У следчага і ў аўтара дэтэктываў адны задачы — з дэталю сабраць агульнае. Але, па-першае, у маім тэксце не вядомы не толькі злачынца, а і ахвяра, па-другое — я многа думаю і прыйшоў да высновы, што дэтэктыў — стары добры традыцыйны класічны дэтэктыў, дзе ўсё пабудавана на хітрым злачынстве і непазбежным пакаранні, немагчымы ў нашых цяперашніх варункх. У лепшым выпадку ён будзе ўспрыняты як парадокс, у горшым — як нацягнутасць».

Як на маё меркаванне, раман «Жэтон на метро» ёсць прыхаванай і па-майстэрску выштукаванай пародыяй на сучасны канвеер штампаваных дэтэктываў. Ну і пэўная спроба самабытнага таленавітага пісьменніка выйсці за межы адведзенай яму крытыкай класічна-традыцыйнай (пераважна тэматычна вясковай) творчай прасторы. І ўсё ж, прызнаюся, як для мяне, яго колішні слукція, разбітыя рэвалюцыйным часам, «нічыя» былі больш нашымі, чым адзінокія суверэнныя калекцыянеры сувенірных жэтонаў мінскага метро...

Аднак шмат чаго, узнікла пра чытанні твора, — шараговага і палемічнага — пераважыла вось гэтая, як бы міжвольна ўстаўленая ў тэкст, экзистэнцыйна-філасофская тэза А. Федарэнкі: «Дзіўна, што нас палохае будучая смерць, але не палохае мінулае. Нас жа не было раней, да нараджэння, мы ўжо як мінімум адзін раз былі мёртвыя. Колькі часу? Столькі, колькі нас не будзе — вечнасць. Цэлую вечнасць мы былі мёртвыя. Значыць, мы ўжо адзін раз прайшлі бясконцасць і ўваскрэслі з яе». Мажліва, і дзеля гэтага прымхлівым прыхільнікам краснага пісьменства зрэдзчас варта чытаць сучасныя дэтэктыўныя раманы.

Следам друкуецца нізка вершаў «Знакі жыцця» **Леаніда Галубовіча**.

Надзённыя, у пэўным сэнсе дзённікавыя, нататкі-развагі, некаторыя з якіх можна было б аднесці і да жанру эса, публікуе ў часопісе вядомы паэт **Леанід Дранько-Майсюк**. Збожжя на чалавечае жыццё збоку і знутры, яго аналіз і мастацкая рэтраспекцыя ў часе. У прыватнасці ў заяўленай падборцы пераважаюць культурна-гістарычныя знакі Масквы часоў савецкага застою, што кантрастуюць з выявамі Масквы сучаснага «застрою»... Найперш згадваюцца месцы культурнага прызначэння, адметныя выбітнай архітэктурай, якія наоў ажыўляюцца і эстэтычна «перадаюцца» цяперашняму і, магчыма, перададуцца іншаму часу. Агулам, лірычна-паэтычная экскурсія па памятных месцах былога студэнта Літаратурнага інстытута. І тут, як заўсёды, таленавіты паэт стварае запамінальныя тэксты:

«Памятаю, як на мяжы сярэдзіны 1970 — пачатку 1980 гадоў ці не ўсё мае знаёмыя на якія

толькі хітрыкі не пускalisя, каб займець таганкаўскі вельмі жаданы квіток на тую ці іншую пастаноўку (тады ў гэты прывідны тэатр было надзвычай цяжка патрапіць!), а я — далёкі ад фікуснай таганкаўскай эстэтыкі — пасмейваўся ў душы са сваіх знаёмых, бо не любіў, калі ў мастацтве шкарпэткі нацягваюць на чаравікі, калі талент жывіцца празмерным самавыстаўленнем. Я любіў (і люблю!) мастацтва, сумежнае з далікатнасцю, таму ў тых гады меў іншы кірунак, аддаваў перавагу тэатру на Малой Броннай, і з выбарам не памыліўся. Дарэчы, і да сцэны на Малой Броннай звычайнаму глядачу цяжка было даступіцца, амаль немагчыма было ўшыцца ў глядзельную залу, бо і тут квітки разляталіся ў момант, ішлі нарасхон (і перш за ўсё на паказы А. Эфраса!), і мой сябар па інтэрнацкім пакоі С. Казначэў прапанаваў: «Уладкуем ся туды мыць падлогу!» Уладкаваліся...».

Філасоф па адукацыі і бард па прызванні **Алесь Камоцкі** ў сваёй новай нізцы вершаў разважае над часам і вечнасцю дадзенага чалавеку жыцця:

Прыходзіць сэнс нясмела і часова, Але нядоўгім быў ягоны век, — Галоўны вораг сэнсу, чалавек, Штораз цынічна пераблытваў словы.

Цяпер не так, цяпер усё мудрэй — Сівыя камяні жаданні імітуюць, Згубі сваю душу — дадуць табе другую,

Бяры, насі і сам яе чым хочаш грэй.

Друкуецца ўрывак з рамана «Цялец» аднаго з пісьменнікаў старэйшага пакалення **Уладзіміра Ліпскага**, па стылі, вобразнасці (партрэтнасці) і сюжэтнай канве якога можна ўяўляць родных і блізкіх людзей аўтара, прыгажосць беларускай прыроды і знешнюю зменлівасць цяжкасцяў і прасвятленняў савецкага, у тым ліку і ваеннага, часу. Тэкст чытэльны, пісьмо шчырае і даверлівае. Спецыяльна для «сучасных» дзяўчат працэтуе гэты фрагмент:

«Бацька двужыльным удаўся мужыком. У калгасе — ударнік. Возьмецца касіць, пляжыць да поту, да мазалёў. Калі араў на валах, то хадзіў за плугам, пакуль валы перастаўлялі ногі. А прыцемкам, раницай і ўвечары, рабіў усё для сваёй гаспадаркі. Карове сена нарыхтуй, плот рамонтуй, гной з хлява выкінь, дроў у печ назапась, свінчо абсмалі, разбярэ. Яго клопат адзін: даць гаспадыні Марыі Адамаўне ўсё-ўсё, каб было чым карміць і дзяцей, і худобу, і курэй. Ён — здабывала, мама — раздавала. Гэтыя функцыі яны так умела выконвалі, што, выбіўшыся з пасляваеннай галоты, сям'я Майскіх не вельмі жыравала, але ніколі і не галадала, нічога ні ў кога не пазычала, нікому не зайздросціла. Жыць з гонарам, прыстойна і сумленна — вось навігатар іх сэрца».

Нізка вершаў **Наталлі Русецкай** уяўляе сабой чыста лірычны дзённік колазвароту дзён беларускай паэтыкі, што жыве ў Любліне. На мой погляд, яе тэксты стылістычна блізкія да паэтыкі Марыі Вайцяшонак

і Валянціны Аксак, хіба толькі з менш адчувальнай повяззю аўтара з жывым акаляючым светам у яго лёсавызначальных канструкцыях. Але пры гэтым Н. Русецкая, можа, больш тонкая, датклівая і сцярожкая ў вобразных аддалена-затоеных метафарычных асацыяцыях:

нясу сябе праз лістапад нібы віна паўночкі келіх і сонца дастае да дна густой гранатавай купелі і грэе

Урывак з біяграфічнага рамана «Подох Тэмры» **Віктара Стахвюка** з Беласточчыны выдрукаваны на мясцовым гутарковым дыялекце, які ў сваім сінтэзе з'яўляецца вытворным ад беларускага, польскага і ўкраінскага памежных моўных уплываў. Хоць напачатку і нялёгка даецца чытанне, але пры звыканні адчуваецца, што стыль, сюжэтна і вобразна тэкст напісаны на добрым мастацкім узроўні, хоць і не без хаатычнай разбалансаванасці. Для чытацкай ацэнкі працэтуе адзін з заключных фрагментаў рамана:

«Ліжы і думаеш, і віздэш, што нэ спочнэш, покуль хватіт сіл. Будэш іті стэжкою правды і віэры, стэжкою продкув твоіх зо словяно-арыйскай расы. Расы русув, найстаршій на Міргард-зэміліз, з котороі вэдэ напрамкі корні своіэ наш, застывшы в дрымоті, белоруські этнос і гінувшэ Пуляшэ, аж проснэтэс, вкінута в компрадорскі сон сусьвіэтною большэвіёю, сама Русь Біэла і впуомніт правдіву родословну свою. А я вэзнусь! Я вжэ ворочаюсь! Суды, на Родіну».

Вершы **Андрэя Сцепанюка**, усё з таго ж Падляшша, — гэта суровы, шчыры і бязлітасны суд уласна-вобразнага жыцця, вынесены на людзі, але ў такім таемна-безадказным стылі, дзе змест хаваецца за пачуццямі ды эмоцыямі — і канчатковы прысуд штораз адкладваецца:

Пасля слоў давай сядзем і пакаштуем халоднай гарбаты Маглі б закурыць папяроску але гэта робіцца пасля сексу А ў нас толькі скончыліся словы Нуль слоў Нуль думак Нуль вершаў Змярканне

Нешта ў стылі сацыяльнага фэнтэзі з іранічна-гумарыстычнай падкладкай пад назвай «Фірма» друкуе **Алесь Бычкоўскі** (назваўшы тэкст «амаль крмінальным чытвом» (вылучэнне маё, — ЛеГал), — як бачым, гэты новы

жанр паступова ўваходзіць у літаратурную моду). Паколькі я сам былы алкаголік (хоць даводзяць, што такіх не бывае), то магу ўскосна пацвердзіць рэалістычную шчырасць і мастацкую праўдзівасць у падобных даволі жывых і адносна майстравітых апісаннях аўтара.

Вязка-навязлівыя вершы **Марыны Юрчык** у рубрыцы «Дэбют» сваімі разгалінаванымі асацыяцыямі намаганца пусціць карэнне ў найбольш адчувальныя сферы чытацкай душы, і здаецца, самым удалым з іх гэта ўдаецца...

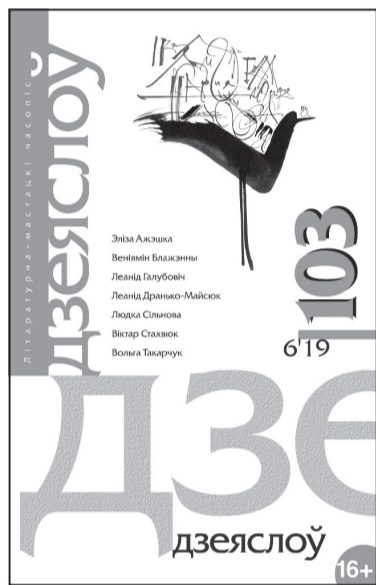
На першы погляд, вельмі сентыментальная навела **Элізы Ажэшкі** «Бог ведае хто» (пра надзённыя рэаліі паўстанскага атачэння 1863 года) у сваім нечаканым фінале ўздымае гістарычны і філасофскі сэнс бунтарскай і натуральнай нацыянальнай годнасці чалавека. З польскай пераклад зрабіў Анатоль Бутэвіч. Працэтуе эмацыяны маналог пана Буракевіча, ладныя часткі кажуха якога дзіўным чынам патраціліся на матэрыяльную дапамогу паўстанцам Каліноўскага: «Няхай панове будуць ласкавыя пры кожнай патрэбе, такой агульнай... пры кожнай такой аказіі, што да грошай, альбо трохі працы якое патрэбна, звяртаюцца да мяне... Я хачу... я жадаю... хоць нечым паслужыць... нашай маці... бо і я таксама... сын яе... а што шэльма лёс закінуў мяне ў асяроддзе самых чужых на гэтым свеце, то я і не навязваюся нікому... а толькі... д'ябал ведае, што ў сэрцы сядзіць і не дае спакою...».

Друкуюцца вершы (цяпер ужо шырока вядомага) паэта **Веніяміна Блажэннага** (1921–1999). Выдатная прадмова і пераклады Насты Кудасавай. Пры чытанні складвалася ўражанне, што паэзія аўтара гарманічна пераўвасобілася ў вершы перакладчыцы. Выбітныя прозу нядаўняй набеліянткі **Вольгі Татарчук** «Зялёныя дзеці, або Апісанне загадкавых здарэнняў на Вальні...» цудоўна пераклала Марына Шода. **Валянцін Акудовіч** працягвае занатоўваць і друкаваць асноўныя і найбольш значныя этапы як уласнай творчай біяграфіі, так і грамадска-нацыянальных асветніцкіх ініцыятыў і праектаў суверэннага часу — гэтым разам пра стварэнне і дзейнасць Беларускага калегіума. **Франц Сіўко** піша пра сямейна-лёсавую драматургію вялікага рускага (яснапалянскага) пісьменніка Льва Талстога. **Міхал Талочка** — пра сваіх вясковых (апошніх і помных) землякоў, пра паступовае згасанне традыцый і культуры малой бацькаўшчыны. **Леанід Галубовіч** рэцэнзуе зборнік вершаў Георгія Ліхтаровіча «Санеты».

Анатацыйныя новыя кнігі — у рубрыцы «Дзясніс». Таксама напрыканцы нумара выкладаецца змест часопісаў за 2019 год.

Не прамініце прачытаць.

ЛеГал

пазбыцца творчага песімізму, занурымся ў чытанне чарговага нумара часопіса «Дзяслоў», які адкрываецца нізкай вершаў **Людкі Сільной**. Публікацыя, як заўсёды, у яе лірычна-экспрэсіўным стылі. Але калі раней яе вершы адпачатку здзіўлялі нечаканай асацыятыўнасцю і эмацыянным узлётам, дык цяпер толькі аддаленым рэчам адгукаюцца яны на свой былы срэбна-чараўнічы голас. Аднак, даў Бог, яшчэ здараюцца ў іх радкі з агнём жыцця і экспрэсіўным супрацівам часу. І такія натуральныя пачуцці абуджаюць чытача да высокіх праўд спагады і душэўнасці ў нашым даволі блытаным і прагматычным свеце.

Дні прайшлі — і зніклі мары, Слоўнік, пантэон і памяць, Нашы песні пад гітару, Нашых вершаў дробных замечь...

Друкуецца другая, заключная, частка рамана **Андрэя Федарэнкі** «Жэтон на метро». Адмысловая дэтэктыўная гісторыя, фінал якой зададзены папярэдне спланаванымі наступствамі... Напрыканцы ўсё абсалютна нечакана заканчваецца «хэпі-эндом», без ахвяр і злачынцаў; адзінокі пажылы паэт, які спрабуе вярнуцца да лірычных пачуццяў першага кахання і пачаткоўскай творчай узрушанасці, у сваіх кампутарных запісах, зробленых ім адносна распаведзеных у рамана падзей, аказваецца на парадак вышэй службовага вопыту прыватнага следчага... Пры ўсім тым, як заўжды ў прозе Федарэнкі, чытача захапляюць яго адметныя яснамоўнасць,

Будзьма з «Дзясловам»!

Падпісання на часопіс «Дзяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі і атрымліваць яго шэсць разоў на год. Індэкслення індывідуальных падпісчыкаў — 74813, Для ведамаснай падпіскі — 748132. Будзьма разам!

ПРЭМІІ

Прэмія імя Андрэя Беллага

Названая пераможца найстарэйшай у Расіі літаратурнай узнагароды – прэміі імя Андрэя Беллага, якая ўручаецца за наватарскія паэтычныя і празаічныя творы і за найбольш актуальныя гуманітарныя даследаванні.

Прэмія у намінацыі «Паэзія» ўганараваны адразу два творцы: маскоўскі паэт Андрэй Таўроў (кніга «Плач па Блэйку») і пецябургская паэтка Ала Гарбунова («Пакуль дагарае азбука»). Письменнік і драматург Дзмітрый Данілаў стаў пераможцам у намінацыі «Праза»; яму ўручылі ўзнагароду за некалькі п'ес, якія апублікаваў часопіс «Новый мир» і якія былі пастаўлены ў тэатры «Современник».

Прэмія імя Андрэя Беллага, якая існуе з 1978 года, з'яўляецца найстарэйшай незалежнай літаратурнай узнагародай у Расіі. У розныя гады яе лаўрэатамі былі Уладзімір Сарокін, Віктар Пялевін, Саша Сакалоў, Генадзь Айгі, Барыс Гройс, Юрый Мамлееў ды іншыя. Журы прэміі складаецца з вядомых паэтаў, крытыкаў і экспертаў у галіне літаратуры.

Расійская «Электронная літара»-2019

У маскоўскай прасторы «Community» адбыўся фінал прэміі ў сферы электронных і аўдыёкніг «Электронная літара». Узнагароду заснаваў сервіс «ЛитРес» у 2011 годзе, а з 2017-га яе сталі ўручаць незалежным аўтарам і чытальнікам.

У гэтым сезоне ў конкурсе «Электронная літара» прынялі ўдзел 3001 аўтар і 114 чытальнікаў. У кароткім спісе намінантаў «Электронная літара» назвалі 6 аўтараў і 10 чытальнікаў. Лаўрэатаў прэміі вызначала адмысловае журы: кіраўнік прадзюсарскай кампаніі «Среда» і тэлеведучы Аляксандр Цэкала, галоўны рэдактар партала «Горкий» Канстанцін Мільчын, письменнік і рэдактар Літаратурнага інстытута імя А. М. Горкага Аляксей Варламаў ды інш.

Лепшай пісьменніцай журы абрала Людмілу Патапчук, аўтарку кнігі «Не обижайте Здыхліка» («Не крыўдзіце Здыхліка») і ўручыла ёй мільён расійскіх рублёў.

Конкурс імя Шаўчэнкі: прэзідэнцкія прэміі

39 школьнікаў і студэнтаў, якія сталі пераможцамі Міжнароднага літаратурнага конкурсу імя Тараса Шаўчэнкі, атрымалі стыпендыі ад прэзідэнта Украіны.

Указ аб прадастаўленні стыпендыі пераможцам зацвердзіў Кабінет Міністраў Украіны. Падпісаў яго прэзідэнт краіны. У фінал конкурсу выйшлі 900 вучняў і студэнтаў. Дыпламы атрымалі 388 чалавек. Стыпендыю ж будучы выплочваць на працягу года – штомесяц 39 пераможцам. Памер стыпендыі вучням школ – 1420 грыўняў (каля 110 беларускіх рублёў); 1770 грыўняў – студэнтам вышэйшых навучальных устаноў першага-другага ўзроўню акрэдытацыі і 2600 грыўняў студэнтам вышэйшых навучальных устаноў трэцяга-чацвёртага ўзроўню акрэдытацыі.

Конкурс праходзіў сярод вучняў 5–11 класаў, а таксама студэнтаў у чатыры этапы (школьны, раённы, абласны і фінальны). Удзельнічалі не толькі грамадзяне Украіны, але і ўкраінцы дыяспары. За ўвесь час правядзення конкурсу да яго далучыліся больш за 10 мільёнаў украінцаў. Адзначым, што ў Беларусі падобныя стыпендыі не ўганараваныя імёнамі нацыянальных творцаў, а называюцца проста: прэзідэнцкія...

Пасол і крадзеж

Пасла Мексікі ў Аргенціне Оскара Рыкарда Валеро адклікаюць на радзіму з-за абвінавачванняў у спробе крадзяжу кнігі з самай прыгожай у свеце і самай вядомай кнігарні аргенцінскай сталіцы Буэнас-Айрэс – «El Ateneo Grand Splendid».

Камера назірання, усталяваная ў кнігарні, зафіксавала, як спадар Валеро паспрабаваў скрасці біяграфію Джакама Казановы, загарнуўшы яе ў газету. Але на выхадзе 76-гадовы дыпламат быў спынены ахоўнікамі, пасля чаго дастаўлены ў паліцыю.

Мексіканскі міністр замежных спраў прызнаўся: «Я папрасіў Камітэт па этыцы прааналізаваць справу пасла ў Аргенціне, які абвінавачваецца ў крадзяжы кнігі ў вядомай кнігарні. А пакуль што я загадаў яму вярнуцца дадому. Калі будзе пацверджана, што відэазапіс адпавядае рэчаіснасці, ён будзе неадкладна адхілены ад пасады».

Кошт кнігі, якую пасол хацеў выкрасці з кнігарні, 750 аргенцінскіх песа (каля 13 даляраў ЗША).

У падрыхтоўцы старонкі выкарыстаны матэрыялы партала polukr.net, «Год Літаратуры», «The Washington Post», novostiliteratury.ru і «El Heraldo de México».

Фонд Вольгі Такарчук

Лаўрэатка Нобелеўскай прэміі Вольга Такарчук запачаткуе ўласны фонд, які будзе ажыццяўляць культурна-мастацкую дзейнасць, а таксама займацца экалагічнымі праектамі і падтрымліваць развіццё грамадзянскай супольнасці.

Вольга Такарчук плануе ахвяраваць 350 000 польскіх злотых (амаль 82 тысячы еўра) на фонд. Пра гэта паведаміў сайт горада Вроцлава, дзе будзе знаходзіцца рэзідэнцыя фонда.

«Мэта фонда – падтрымка і прасоўванне польскай і сусветнай культуры і мастацтва ў Польшчы і за мяжой. Падтрымка шырокага разумення аховы

навакольнага асяроддзя, правоў чалавека, грамадзянскіх свабод, барацьбы з дыскрымінацыяй, падтрымка правоў жанчын, а таксама падтрымка ўсебаковага развіцця рэгіёна Ніжня Сілезія», – адзначыла Вольга Такарчук. Яна ўдакладніла, што ў сферы культурна-мастацкіх мерапрыемстваў фонд будзе займацца арганізацыяй стыпендыі і рэзідэнцый мастакоў і перакладчыкаў. Экалагічная дзейнасць будзе скіравана на ахову і захаванне навакольнага асяроддзя і прыродных умоў чалавечай дзейнасці, пашырэнне і павышэнне інфармаванасці насельніцтва ў галіне аховы навакольнага асяроддзя, гуманнае абыходжанне з жывёламі і прасоўванне сучасных экатэхналогій. Дзейнасць звязана з падтрымкай грамадзянскай супольнасці, будзе ўключаць падтрымку раз-

віцця няўрадавых арганізацый ды ідэю валанцёрства. Праца ў сферы правоў жанчын будзе ажыццяўляцца праз адпаведныя механізмы падтрымкі ўдзелу жанчын у грамадскім і культурным жыцці, у тым ліку праз падтрымку фемінісцкіх даследаванняў. Дзейнасць, якая садзейнічае абароне правоў і свабод чалавека, будзе звязана, між іншым, з заахвочваннем свабоды слова, свабоднага выказвання думак, а таксама з прадухіленнем усіх відаў дыскрымінацыі.

Польская пісьменніца Вольга Такарчук стала лаўрэаткай Нобелеўскай прэміі па літаратуры за 2018 год. Цырымонія ўзнагароджання адбылася ў Стакгольме 10 снежня мінулага года. У той дзень вроцлаўскія школы правялі дзень чытання літаратуры, і гэтыя чытанні стануць штогадовым мерапрыемствам.

Дзесяць найлепшых кніг 2019 года па версіі «The Washington Post»

Апублікаваны спіс з дзесяці найлепшых кніг 2019 года. Галоўнымі тэмамі ў іх сталі расізм, праблемы міграцыі ды сэксуальны гвалт.

На гэта афрыканскай міфалогіяй, лаўрэат Буке-раўскай прэміі Марлон Джэймс патрапіў у згаданы рэйтынг з кнігай «Чорны леапарт, чырвоны воўк». Яе сюжэт разгортваецца вакол пошукавай групы, якая спрабуе знайсці безыменнага хлопчыка. Групе давядзецца прайсці скрозь джунглі, дзіўныя гарады на небе і сустрэць неверагодных істот: троліяў, гіганцкіх кажаноў ды д'ябла-кравасмока. Відавочна, што галівудскія магічныя спецефекты ўсё яшчэ жывучыя і ў літаратуры.

Кніга Біла Макібена «Запінацца» распавядае аб тым, што чалавецтва зрабіла з планетай і як мы можа гэта выправіць. Аўтар імкнецца, каб фраза «кліматычная пагроза» не знікла з лексікі чалавецтва. Ён сабраў найбольш яркую статыстыку, каб данесці да чытача галоўную думку: нашае існаванне знаходзіцца пад пагрозай.

Адна з пераможцаў Буке-раўскай прэміі 2019 года Бернардын Эварыста стварыла раман «Дзяўчына, жанчына, іншае», які складаецца з некалькіх частак, аб'яднаных у адно цэлае. Раман паказвае жыццё тузіна жанчын рознага паходжання і вопыту ў Вялікабрытаніі. Эварыста ўмела сплятае гэтыя гісторыі разам, ствараючы захапляльную сімфонію жаночых галасоў і дае агляд сучасных праблемаў.

«Добры пастаўшчык – той, які сыходзіць» Джэйсана Дэпарла – захапляльная гісторыя адной філіпінскай сям'і, рассяянай па ўсім свеце: ад Манілы да Абу-Дабі, да Галвестона, штат Тэхас. Гісторыя пра тое, як бацькі пакідаюць сваіх дзяцей на гады, каб адправіцца на заробкі і даслаць дадому грошы – у шмат разоў

большыя за тых, што яны мелі раней. Паколькі міграцыя стала цэнтрам палітычнага змагання ў эпоху Трампа, гэтая кніга дае неабходнае ўяўленне пра глабальны маштаб, але найперш – пра індывідуальных ахвяраў міграцыі.

Шанэль Мілер, ахвяра сэксуальнага гвалту, у кнізе «Ведай маё імя» свядома і трыумфальна аднаўляе сваю гісторыю, малюючы карціну таго, як цяжка ахвярам згвалтавання дамагчыся справядлівасці. У сваёй прозе Мілер апісвае заганную грамадскую сістэму і высювае ў сваёй кнізе адно абвінавачванне за другім. «Ведай маё імя» – гэта ўдар паддых, які, тым не менш, абна-дзеівае.

Дэбютны раман сайгонскага паэта Оўшэна Вонга «На зямлі мы ненадоўга цудоўныя» не з'яўляецца аўтабіяграфіяй, але ў значнай ступені абпіраецца на падзеі жыцця аўтара. Смелая сумесь гістарычных успамінаў і сэксуальных даследаванняў аформлена як ліст да маці апавядальніка – жанчыны, чыё жыццё стала магчымым дзякуючы вайне ў В'етнаме (яе бацька быў амерыканскім салдатам). Гатоўнасць Вонга вырашыць пытанне ўласнага існавання – адметная рыса кнігі.

«Нічога не кажы» Патрыка Кіфа Радэна – даследаванне праблем Паўночнай Ірландыі. Яно пачынаецца з забойства ў 1972 годзе Джын Маконвіл, аўдавай маці дзесяці дзяцей, якая падазравалася ў тым, што была брытан-

скім інфарматарам. Кіф пераплятае сваю гісторыю з постаццю Далорэс Прайс, дзяўчкі Ірландскай рэспубліканскай арміі, якая была ўцягнута ў гісторыю забойства Маконвіл. «Нічога не кажы» – дваіны партрэт малавадомай ахвяры і сумна вядомай рэвалюцыянеркі, павучальная гісторыя пра фанатызм моладзі, наступствы гвалту і палітыку забыцця.

Мудрагелістая гісторыя «Незнаёмцы і стрыечныя браты» Леі Хагер Коэн пра сям'ю, якая плануе вяселле ў разбураным доме, мае ўсе рысы рамантычнай камедыі, але, як адзначыла Коэн, гэтая радасць напоўнена надзённымі праблемамі нашай эпохі. У цэнтры рамана – трагічная гісторыя барацьбы за прыбыванне ультраартадаксальных габрэйскіх жыхароў у горад Коэн сур'ёзна ставіцца да камедыі, і гэта бачна ў яе змястоўнай гісторыі: яна смешная, пашчотная, правакацыйная і мудрая.

«Школа Топека» Бэна Лернэра – вялікі таленавіты тэкст. Лернэр робіць тое, што могуць толькі сапраўдныя раманысты: даследуе стан усёй краіны праз канкрэтныя гісторыі некалькіх персанажаў у маленькім мястэчку. Лернэр вяртае чытача ў Канзас 1990-х гадоў і вымалёўвае лёсы зоркі школьнай каманды і яго маці, псіхатэрапеўта.

Мемуары Сары М. Брум «Жоўты дом» засяроджаны на ўсходзе Новага Арлеана, частцы горада, якую турысты не наведваюць. Жоўты дом з назвы кнігі – дом сям'і Брум, з'яўляецца гонарам, надзеяй і турмой чорнай працоўнай сям'і. Пасля таго, як ён быў разбураны падчас урагану Катрына, ён таксама становіцца сімвалам сучасных праблем: расізм, карпаратыўнасць і выжыванне працоўнай беднаты.